

ІТАЛО КАЛЬВІНО

Малюнки О. Овчинникової

РОЗПОЛОВИНЕНИЙ ВІКОНТ

ПОВІСТЬ

Точилася війна з турками. Віконт Медардо ді Терральба, мій дядько, їхав верхи чеською рівниною, простуючи до табору військ християнських. Низько над землею пролітали лелеки, їхні білі табуни краями імлисте нерухоме повітря.

— Звідки стільки лелек? — запитав Медардо у свого джури, на ім'я Курціо. — Куди вони летять?

Мій дядько був новий прибулець, він допіру завербувався, щоб згуртувати декотрих можновладців, наших сусідів, затягнутих у ту війну. Він добув коня та джуру в останньому на своєму шляху замку, який був ще в руках християнських, і мав стати нині на цісарській квартирі.

— Летять на бойовища, — відповів похмуро джура. — Вони супроводжуватимуть нас цілу дорогу.

Віконт Медардо знав, що в тих краях приліт лелек мали за щасливу прикмету.

Він хотів показати, що радий їх бачити. І все ж мимоволі відчув якийсь неспокій на душі.

— Що ж може надити цих цибанів на бойовиська, Курціо? — спитав він.

— Тепер і вони їдять людське м'ясо, — відказав джура, — відколи неврожай виробив поля, а спека висушила річки. Всюди, де лежать трупи, лелеки, фламінго і чаплі заступили нині круків та грифів.

Мій дядько був тоді зовсім молодий, а то вік, коли розмаїті почуття єднаються іноді в одному пориві, ще не поділені на добро і зло; вік, коли кожне нове випробування, навіть тяжке й жорстоке, пульсує гарячою любов'ю до життя.

— А круки? А грифи? — питався він. — А інші хижі птахи? Де ж вони поділися? — Він поблід, але очі йому іскрилися запалом.

Джура був чорнявий вусатий солдат, котрий ніколи не зводив очей.

— Жерли зачумлені трупи, аж поки самі вигибли від чуми, — і він показав списом на чорні хаші, що при уважнішому розгляді виявилися не чагарями, а купою пташиного пір'я та висхлих пазуристих лап.

— І не відомо, хто перший сконав, птах чи людина, хто з них кинувся на другого, щоб розшматувати його, — мовив Курціо.

Утікаючи від моровиці, яка нищила людиність, цілі родини мандрували в поля, і там допадала їх смерть. У стосах кістяків, розкиданих по голій рівнині, лежали тіла чоловіків і жінок, нагі, спотворені гулями і, річ першої миті незрозуміла, обперені: так буцімто з їхніх вихудлих кінцівок і ребер вирости чорні пера й крила. То було стерво грифів, упереміжку з людськими останками.

Довкола щораз більше траплялося слідів недавніх битв. Верхівці посувалися дедалі повільніше, коні норовилися, впиралися копитами в землю і настовбурчували гриви.

— Що таке з нашими кіньми? — озвався Медардо.

— Пане, — відказав джура, — коням дуже не до вподоби дух кінських тельбухів!

Справді, шлях, яким вони їхали, вкритий був кінським падлом; мертві коні лежали або на хребті, з копитами задерними в небо, або на череві, мордою в землю.

— Ото стільки здохлих коней в одному місці, Курціо? — здивувався Медардо.

— Коли кінь чує, що йому розпорото черво, — пояснив Курціо, — то намагається затримати свої бебехи. Одні лягають червом на землю, інші перекидаються на хребет, щоб кишки їм не виваливалися. Проте смерть однаково їх не минає.

— Чи ж на цій війні гинули переважно коні?

— Турецькі ятагани ніби на те й зроблені, щоб пороти кінські черева. Згодом ви побачите й людські трупи. Спершу то приходять на коней, а потім на вершників. Але онде й табір.

На обрії вже видно було верхи найвищих шатрів, короги цісарських військ і дим багать.

Скачучи галопом, вони бачили, що тіла полеглих в останній битві прибрано та поховано. Лишень подекуди можна було вгледіти якусь одтату кінцівку, а надто ваялося на стерні відрубаних пальців.

— Що крок, то якийсь палець указує нам дорогу, — озвався мій дядько Медардо. — Що воно за знак?

— Хай бог їх милує: живі одрізають пальці полеглим, щоб забрати каблучки.

— Хто йде? — почувся голос вартового. Жупан на ньому взявся цвіллю й мохом, ніби кора дерева од північного боку.

— Хай живе свята корона цісарська! — гукнув Курціо.

— І смерть султанові! — озвався вартовий. — Але прошу вас, як побачите старшин, то скажіть їм там, щоб прислали на решті мені зміну, бо я починаю вже тут пускати коріння!

Коні бігли тепер чвалом, тікаючи від мух, що з дзигчанням роїлися довкола табору, над горбками кізяків.

— Гине багато доблесних вояків, — зауважив Курціо. — Вони лежать ще на землі, хоч самі вже на небі, — і перехрестився.

При вході до табору тягнувся ряд балдахинів, під ними сиділи випещені, багато вбрані жінки в довгих грезетових шатах, але з голими персами. Вони привітали прибульців соромітними окриками і сміхом.

— То намети куртизанок, — мовив Курціо. — Жодне військо не має таких гарних, як наші.

Мій дядько їхав далі, але все повертав голову, придивляючись до тих жінок.

— Уважайте, пане, — докинув джура, — вони такі брудні та плюгаві, що навіть турки не хочуть їх в ясир. На них повно не тільки вошей, блощиць та кліщів, але навіть скорпіони і дрібні ящірки там гніздяться.

Проїхали перед польовими батареями. Надвечір гармаші варили юшку з ріпи на бронзових цівках мортир і гармат, розпечених цілоденною стріляниною.

Під'їжджали вози з землею; гармаші просіювали її крізь сито.

— Уже бракує пороху, — пояснив Курціо, — одначе земля на бойовищах так ним насичена, що з неї легко можна назбирати щось до набоїв.

Далі були стайні, де в роях мушви поралися коновали, латаючи нашвидку шкуру румакам з допомогою шва, бандажу та

пластирів, умочених у гарячу смолу; усе іржало й брикалося, пацієнти і лікарі.

Далі на великому терені розташувалася піхота. Заходило сонце, біля кожного шатра сиділи солдати, поспускавши босі ноги в ночви з літеплом. Оскільки вони звикли до несподіваних алярмів удень чи вночі, то навіть, миючи ноги, мали шоломи на головах і затиснуті списи в руках. У високих, гарно оздоблених шатрах старшини пудрили собі під пахвами й обмахувалися ліниво мереживними вахлярами.

— Вони те роблять не через розпещеність, — мовив Курціо, — навпаки: хочуть показати, що в тяготі солдатського життя почувують себе цілком вільно.

Віконта ді Терральбу одразу запрошено перед очі цісаря. У своєму шатрі, завішаному гобеленами і трофеями, монарх вивчав на мапах плани майбутніх битв. Столи завалені були мапами, а цісар утикав у них шпильки, беручи їх із голешника, якого тримав наготові один маршал. Мапи були так рясно поколоті шпильками, що ніхто вже не міг нічого добрати і, аби хоч щось прочитати, доводилося виймати шпильки і втикати їх потім наново. А щоб мати при тому безупинному втиканні та вийманні вільні руки, цісар, так само як маршали, тримав шпильки в роті, і вони могли тільки мугикати, коли треба було щось погодити.

Побачивши молодика, що схилився перед ним у низькому поклоні, монарх запитливо мугикнув і вийняв шпильки з рота.

— Лицар, щойно прибулий з Італії, ваша величність, — відрекомендовано того, — віконт ді Терральба, нащадок одного з найславетніших родів у провінції генуезькій.

— Наставляю одразу його лейтенантом. Мій дядько дзенькнув острогами, стаючи струнко, а цісар зробив рукою широкий, владний жест, так що всі мапи згорнулися самі в сувої і одна по одній попадали додолу.

Тієї ночі, дарма що здорожився, Медардо довго не міг заснути. Походжав туди й сюди коло свого намету, чув перегук сторожі, коняче іржання та бурмотіння солдатів уві сні. Дивився в зоряне чеське небо і думав про своє нове звання, про завтрашню битву, про далеку вітчизну, про шемріт очерету над струмками. Але в серці його не було ані туги, ані вагання чи остраху. Весь світ здавався йому щирим і бездоганним, він і сам був такий. Навіть якби міг він передбачати, яка доля його чекає, то, може, й тоді б не дивувався і не пробував ухилитися, незважаючи на біль, що його довелося б зазнати. В пітьмі він зводив очі в той бік, де, як знав, стояли табором вороги, і, згорнувши нахрест руки, долонями притискав барки, радий обійняти водно-

час уявою далекі й розмаїті речі, бути серед них. Він чув, як кров, ллючись у тій запеклій війні сторіками, досягає і його, і дозволив їй зросити собі стопи, не відчувши при тому ні люті, ані жалю.

Битва почалася точно о десятій вранці. З високого сидла лейтенант Медардо обвів оком лави християнські, готові до нападу, і підставив лице подувам чеського вітру, що приносив запах полови та навіював думки про закурений гарман.

— Ні, не озирайтеся, пане! — гукнув Курціо, котрий, вже в чині сержанта, стояв обіч нього. І щоб пом'якшити ті зухвалі слова, докинув стиха: — Кажуть, то приносить нещастя.

Насправді, він побоювався, аби віконт не занепав духом, коли зауважить, що все військо християнське — то майже одна-єдина лава, а підмога складається з двох чи трьох загонів миршавої піхоти.

Мій дядько дивився далеко перед себе, на хмару, що сунула від обрію, і думав: «Ота хмара, то бусурмани, справжні бусурмани, а оце, побіч мене, це ветерани християнства, а оті переливи сурми, то гасло до атаки, першої атаки в моєму житті, а отой гук і струс, і хмарка пороху, де ввігналося ядро, під ліниво-байдужими поглядами ветеранів та їхніх коней — то гарматний постріл, перший побачений бусурманський постріл. Хай ніколи не настане день, коли мені доведеться сказати собі: «А оце останній!»

З шпагою в руці він гнав учвал рівниною, маючи на оці корогву цісарську, яка то зникала, то знову зринала в диму, і християнські ядра свистіли в повітрі над його головою, а бусурманські уже щербали християнський шерег, здіймаючи стовпи землі. «Побачу бусурманів! — думав він. — Побачу бусурманів!» Ніщо так не втішно для чоловіків, як мати ворогів, а потім бачити, чи вони такі, якими тобі уявлялися.

Він їх побачив, тих бусурманів. Власне, до нього мчало двоє, на конях у бойових чапках. Обидва мали округлі шкуратяні щити та халати в чорні й шафранові басамани. Він бачив їхні тюрбани, обличчя кольору вохри і вуса достоту, як в одного чоловіка в Терральбі, на прізвисько Міке-турчин. Один бусурман упав неживий, другого також хтось забив, але вже валом валили інші, і почалася січ. Побачити двох турків, зрештою, те саме, що побачити їх усіх. Ті двоє були-бо солдатами, і все, що мали на

собі, належало до вояцького обладунку. Обличчя в них були смагли й грубі, як у селяків. Можна сказати, що Медардо вже на них добре роздивився. Міг би любесенько повернутися до нас, у Терральбу, і встигнути на лови перепілок. Одначе він лишився далі на війні. Скавав, ухилиючись від ятаганів, аж поки наткнувся на турка, низенького, пішого, і зарубав його. А скоро він побачив, як то робиться, подався шукати когось вищого, на коні, і даремно. Бо небезпечні були саме ті малі. Вони шугали попід коні і своїми кривими шаблями розпорували їм черево.

Кінь у Медардо став окаряч.

— Що ти робиш? — заволав віконт. Над'їхав Курціо, показуючи рукою вниз:

— Подивіться лишень сюди. — Нутрощі коня звисали вже до землі. Бідолашна тварина глянула вгору, на хазяїна, потім похнюпила голову, мовби наміряючись скубити, як траву, власні тельбухи, однак то був тільки останній порив героїзму: кінь осунувся додолу і сконав. Медардо ді Терральба спішився.

— Візьміть мого коня, лейтенанте, — мовив Курціо, але не зміг його подати, бо сам упав, прощитий турецькою стрілою, а кінь помчав геть.

— Курціо! — гукнув віконт і нахилився над джурою, що квивив на землі.

— Не побивайтеся за мною, пане, — мовив джура. — Я сподіваюся, що в шпиталі, ще є горілка. Кожному пораненому належить чарка.

Мій дядько Медардо кинувся в гущу січі. Важко було передбачити кінець битви. У веремії здавалося, що беруть гору християни. В кожному разі вони поламали турецькі шики й оточили кілька загонів. Мій дядько вкупі з іншими лицарями пробився аж до ворожої артилерії, яку бусурмани відтягали, щоб тримати християн під вогнем. Двоє турецьких гармашів саме повертали гармати на колесах. Незграбні, бородачі, в довгих до п'ят жупанах, вони скидалися на астрономів. Мій дядько сказав собі: «Зараз наскочу та й порішу їх». Запальному й недосвідченому, де йому було знати, що до гармат треба підходити лише збоку або ззаду. Він кинувся з шпагою просто на жерла, певен, що налякає тих двох астрономів. Але вони послали йому набій якраз у груди. Медардо ді Терральба злетів у повітря.

Увечері, коли бій ущух, два вози виїхало на бойовисько підібрати тіла християн. Один віз був на поранених, другий на забитих. Попервах сортували тут-таки на полі: «Цього забираю я, а того ти». Там, де здавалося, що можна ще рятувати, тіло клали на воза з пораненими, там, де було саме скри-

вавлене шмаття, забирали його на воза з мерцями, щоб потім поховати по-християнському. А якщо те, що залишилося од вояка, не йшло навіть за трупа, залишали його на з'їжу лелекам. Саме тими днями, з огляду на дедалі важчі втрати, наказано, що поранених має бути більше, ніж забитих. Тим-то й останок Медардо визнано за пораненого і покладено на відповідного воза.

Вдруге сортували в шпиталі. По кожній битві польовий шпиталь мав вигляд ще страхітливіший, ніж сама битва. На землі тяглися довгою низкою носі з тими сердегами, а довкола них поралися лікарі, видаючи одне в одного з рук пилки, кліщі, голки, ампутовані кінцівки та клубки шворок. Труп, не труп, з кожним робили все, аби йому повернути життя. Тут пиляли, там тамували кров; вивертали жили, як ті рукавички, зашивали і впихали на місце, дарма що в них більше було шворки, ніж крові, якось-не-якось, а дірки залатано. Коли пацієнт умирав, усе, що він мав у доброму стані, служило до направи інших. І так далі. Лишень кишкам не можна було дати ради: коли ті вилізали, то вже ніяк не хотіли повертатися на місце.

Стягнули покривало, і всі побачили страшне каліцтво віконта. Бракувало не тільки плеча й ноги, але й усе те, що має між ними бути — половина огруддя й живота — було відірвано гарматним пострілом упри тул. З голови лишилося одне око, одне вухо, одна щока, півноса, піврота, півпідборіддя і півчола; з другої половини не сталося ані клаптя. Коротко кажучи, вціліла одна половина, права, і то в чудесному стані, без жодного садна, окрім величезної рани, що відділяла її від пошматованої лівої половини.

Лікарі були у захваті. «Ой, який чудовий випадок! Коли поранений не помре, можна спробувати врятувати йому життя». І заходилися коло нього ревно, в той час як не один солдат з простріленим, скажімо, плечем, умирав, спливаючи кров'ю. Шили, приміряли; мастили мазями; казна-що там робили. Та тільки другого ранку мій дядько розплющив єдине своє око, роззявив половину рота, роздув ніздрю і зітхнув. Міцне здоров'я Терральбів перемогло. Медардо жив, розполовинений.

Коли мій дядько повернувся до Терральби, я мав сім років. Це діялося ввечері, смерком; був листопад, небо замостило хмарами. Того дня ми збирали виноград,

коли поміж лозою на сірому тлі моря побачили вітрила корабля, що наближався; на щоглі маяв цісарський стяг. У ті часи, як тільки підпливав який-небудь корабель, люди казали: «Ондекки й пан Медардо повертає». Не те, щоб ми нетерпляче чекали його повернення, просто так вже повелось. Але того разу ми вгадали, а остаточно переконались надвечір, коли молодий парубок на ім'я Фіорф'єро, давлючи в кадубі кетяги, заволав: — Он там! — Уже стемніло, і ген у долині блимали смолоскипи, сунучи вервечкою по крутому плаю; а потім, коли вогники поминули міст, ми розгледіли людей, що несли паланкін. Сумніву не було: то віконт повертався з війни.

Чутка про цю подію миттю розлетілася по долах; на замковому дідинці з'юрмилася челядь, збирачі винограду, пастухи, сторожа. Не вийшов тільки Медардів батько, старий віконт Айольфо, мій дід, котрий уже давно навіть не показувався на двір. Знуджений марнотою сього світу, він зрікся привілеїв свого титулу на користь єдиного сина, ще перш ніж той вирушив на війну. Останнім часом любов до птахів, яких він годував у замку, в величезній пташарні, довела його до того, що старий звелів перенести до пташарні навіть своє ліжко, замкнувся там і не виходив ані вдень, ані вночі. Їжу подавали йому разом із покормом для птахів, крізь пруття клітки, і Айольфо ділився всім зі своїми улюбленцями. Цілими годинами він гладив по спині фазанів та горличок, чекаючи сина з війни.

Я ніколи не бачив на дідинці нашого замка стільки люду. Давно минули відомі мені лише з переказів часи веселих бенкетів та чвар між сусідами. Уперше я постеріг, якою руїною стояли мури й вежі, який заболочений дідинець, де ми давали козам пашу і наповнювали корито свиням. Тепер, чекаючи, люди розводилися поміж себе, при якому здоров'ї повертає віконт Медардо додому; до нас давно вже дійшла вістка про тяжкі рани, заподіяні йому турками, проте ніхто не знав до пуття, чи він покалічений, чи слабий, чи тільки в шрамах; а нині, побачивши паланкін, ми робили найгірші припущення.

От уже паланкін поставлено на землю, і в темному його череві блиснуло око.

Стара мамка Себастьяна кинулася до паланкіна, але з нього висунулася рука і владним жестом зупинила її. Далі ми побачили, як тіло в паланкіні незграбно заборсалось, і перед нашими очима Медардо ді Терральба зіскочив дотолу, спираючись на милицю. Чорна опанча з каптуром окривала його від голови до п'ят; з правого боку вона була відкинута назад, показуючи по-

ловину лиця і постаті, притиснутої до млиці, тоді як ліва сторона губилася під просторим плащем.

Він стояв і дивився на нас, а ми обступили його, і ніхто ані пари з уст. Може, тим своїм гострим оком він і не дивився на нас, а лише хотів відсторонити усіх від себе. Налетів од моря вітер, і надламана галузка на смоковниці зарипіла тужливо. Опанча в мого дядька заполоскалася, вітер напнув її, наче вітрило, і нам здалося, що вітер той проймає навскрізь його тіло, а радше, що того тіла зовсім немає і плащ порожній, немов саван у привида. Потім, коли ми пильно придивилися, то побачили, що плащ прилягає до нього, наче прапор до держак, а за держак той були плече, рука, бік і нога, все те, що спиралося на костур: решти не існувало.

Кози осолопіло втупилися у віконта, кожна сама по собі, одначе всі збиті до купи, так що їхні хребти творили химерний візерунок, складений з прямих кутів. Свині, жвавіші та вразливіші, закувікали і, пручаючи одна одну боками, пороснули врозтіч, і ми також не могли з дива вийти.

— Сину мій! — гукнула мамка Себастьяна, знімаючи руки вгору. — Горопашний!

Мій дядько, прикро діткнутий враженням, що справив на нас, виставив уперед костура і, як циркуль, обертовим рухом подався до дверей замка. Але на приступках біля брами сиділи, підібгавши ноги, носії паланкіна, напіводягнуті драби з золотими сергами у вухах і гирявими головами, з яких ніби той хвіст звисала кіска або оселедець. Вони підвелися, і один із косою, либонь ватаг, мовив:

— Ми чекаємо на плату, синьйор!

— Скільки? — спитав Медардо і ніби засміявся.

Чоловік з косою відказав:

— Ви знаєте, за які гроші переносять людину в паланкіні...

Мій дядько витягнув з-за пазухи торбинку і кинув її з брязкотом під ноги носіїв. Той підняв її, зважив на руці і заволав:

— Але ж то куди менше за домовлену ціну, синьйор!

Медардо (вітер саме задер йому плаща) сказав:

— Половина.

Він минув носіїв, короткими підскоками на своїй єдиній нозі побрався сходами, зайшов крізь відчинені навстіж двері, попхнув милицею обидві дверні половинки, так що вони зачинилися з хряском, і зник з очей. Зсередини чути було тільки відлуння його ходи — важкий тупіт ноги наперемін зі стукотом милиці — вздовж коридора, що вів

до замкового крила з осібними покв'ями, а вкінці грюкіт дверей та скрегіт засува.

За ґратами пташарні батько чекав синового приходу. Але Медардо туди навіть не заглянув, щоб привітати його: замкнувся у своїх покоях, не вийшов на люди, не озвався навіть на стук мамки Себастьяни, котра довго стояла під дверима і бідкалась.

Стара Себастьяна була кремезна жінка, в чорному вбранні, запнута чорною хусткою, на виду рум'яна і без єдиної зморшки, опріч тої, що глибоко перерізала чоло і нависла на очі; вона вигодувала своїм молоком усіх дітей родини Терральбів, лягала в ліжко з усіма дорослими чоловіками тієї родини, усім померлим закривала очі. А зараз снувалася по кружганках поміж одним і другим відлюдником і не знала, як стати їм у пригоді.

Другого дня, оскільки Медардо надалі не подавав ознак життя, вирядилися ми знову збирати виноград, але без радості та веселості; у винограднику тільки й балачок було, що про його недолю; не те, щоб ним журилися, а що сама річ до розмови була таємнича і приваблива. Лишень Себастьяна-мамка зосталася в замку, дослухаючись до кожного шереху.

Старий Айольфо, ніби передбачаючи, що син повернеться такий смутний та дикий, завчасу привчив одного найулюбленішого свого птаха, чайку, літати аж до замкового крила, де було помешкання Медардо, тоді ще порожнє, і заходити крізь віконце до кімнати. Того ранку дід відчинив чайці дверцята, простежив за її летом до синового вікна, а потому заходився годувати сорок та синичок, наслідуючи їхній щебет.

Незабаром він почув, як щось ударилося об віконницю. Він вихилився з вікна і вгледів на карнизі свою чайку мертву. Старий підняв її обережно і, тримаючи пташку в обох долонях, побачив, що крильце в неї відламане, так буцімто хтось намагався його видерти, одна ніжка відкручена і то певне пальцями, одне око видавлене. Дід пригорнув чайку до грудей і заплакав.

Того дня він зліг, і кривні, заглядаючи крізь пруття пташарні, побачили, що йому зле. Але ніхто не міг туди зайти і доглянути його, бо він замкнувся зсередини, а ключа сховавав. Над його ліжком пурхали птахи. Відколи старий занедужав, вони все літали, не сідаючи ані на хвилю, і тривожно лопотіли крильми.

А на ранок мамка, підійшовши до клітки, побачила, що віконт Айольфо упокоївся. Птаство пообсідало його ліжко, як впливлю посеред моря колоду.

IV

По смерті батька Медардо почав виходити з замка. Перша те зауважила, як завжди, Себастьяна, заставши якось уранці двері відчинені, а покої порожні. По околиці було розіслано слуг шукати віконтового сліду. Пробігаючи під грушею, яку попереднього дня бачили обвішаною пізними, ще недоспілими плодами, один пахолок гукнув:

— Погляньте вгору!

Слуги позирнули на груші, наче вимальовані на тлі присмеркового неба, і їх поймав страх. Бо жодного плоду не було цілого, на хвостиках висіли самі лише половинки, розрізані рівненько вздовж. З кожної груші зосталася тільки права половинка (або ліва, залежно, звідки дивитися, але всі з того самого боку). Другі половини пропали, відкрапані чи, може, відгризені.

— Віконт пройшов сюдою! — сказали слуги. Певно, просидівши стільки днів без їжі, цієї ночі він зголоднів і виліз на першеліпше дерево, щоб наїстися садовини.

Трохи далі шукачі постерегли на камені половину жаби, котра, завдяки особливості жаб, ще жила і пробувала скакати.

— Ми на правдивій дорозі! — мовили вони і рушили далі в тому напрямку. Трохи поблукали і, не зауваживши в огудині половини дині, повернули назад, аж поки знову натрапили на слід.

Так вони з поля прийшли до лісу, де здибали масляка, розрізаного навпіл, потім червоного отруйного моримуха і далі, і далі, простуючи лісом, щокрок знаходили губи, що стирчали на половині ніжки і відкривали половину шапки. Здавалося, їх розсічено одним помахом ножа, жодної другої половинки не знайдено. Були то всякі губи, порхавки, правдиві й жаб'ячі рудяки; отруйних майже стільки, як і їстівних.

Поспішаючи тим щедрим слідом, слуги вийшли на луки, названі Чернечою левадою, де серед трав блищав ставок. Вечірня зоря ще не погасла, і темна постать Медардо, що ніби застиг на березі, сповитого в чорну опанчу, виразно відбивалася у воді, поверхня якої рясніла губами: білими, жовтими чи брунатними, як позаторішня глиця. То були половинки губів, які він, очевидно, забрав з собою і висипав до ставка. На прозірчастій поверхні губи здавалися цілими, і віконт вдвлявся в воду. Слуги, принишкли по той бік ставка, не сміли подати голосу, і собі дивилися, як плавають губи, аж поки постерегли, що то лише добрі губи. А отруйні? Коли він не вкинув їх до ставка, то що ж із ними зробив? Слуги знову побігли в ліс. Шукати дов-

го не довелося, бо тут же на стежці здибали хлоп'я з козубом. У козубі лежали половинки губів, самих поганок.

Тим хлоп'ям був я. Минулого вечора я грався собі поблизу Чернечої левади; лякав самого себе, вискакуючи зненацька з-за дерев, аж тут уздрів дядька — він шкутильгав на єдиній своїй нозі луками, в місячному сяйві, з козубом, почепленим через плече.

— Здорові були, дядьку! — гукнув я; вперше мені випала нагода обізватися до нього словом.

Наша зустріч була, мабуть, йому неприємна.

— Ходив по губи, — пояснив він.

— І назбирали?

— Дивись, — сказав мій дядько; ми приєхали вдвох над берегом ставка. Він заходився перебирати губи, ті кидав у воду, а ті залишав у козубі.

— На, — мовив він, даючи до рук мені козуба з одібраними губами. — Насмажиш собі.

Я хотів запитати, чому в його козубі кожного гриба по половині, але зрозумів, що то було б недоречне питання, отож тільки подякував і пішов собі. Власне, я рушив додому смажити губи, коли здибав тих парубків і довідався, що геть усі мої губи отруйні.

Себастьяна, почувши про ту пригоду, мовила:

— Від Медардо зосталася лишень лиха половина. І що ж воно буде з сьогоднішнім судом?

Того дня мав відбутися суд над ватагою розбишак, спійманих напередодні замковою сторожею. Розбишаки ті жили на наших землях, отож судити їх випало віконтові. Медардо сидів криво в суддівському кріслі й кусав ніготь. Привели розбишак у кайданах: їхнім ватагом був молодий Фіорф'єро, той самий, що на виборанні перший угледів паланкін. Зголосилася і покривджена сторона, громадка тосканських лицарів, які верстали дорогу до Прованса. Коли вони проїздили через наші ліси, Фіорф'єро зі своєю ватагою перейняв їх і пограбував. Фіорф'єро боровився, кажучи, що ті лицарі взяли у наших лісах до браконьєрства, тим-то він перепинив їх та роззброїв, як браконьєрів; а вчинив так сам, бо ж бачив, що замкова сторожа не пильнує своїх обов'язків.

Треба тут додати, що в ті роки розбійницькі наскоки траплялися дуже часто, а суди трактували їх поблажливо. В наших краях бандитизм був явищем звичайним, і бувало навіть, особливо в добу колотнечі, що дехто з нашої родини приставав до розбійницької ватаги. Я вже не кажу про бра-

коньєрство, що його зачисляли до переступів найлегших.

Все-таки Себастьяна-мамка побоювалася недаремно. Медардо присудив Фіорф'єро та всю його ватагу до страти, як розбійників. А що покривджені були в свою чергу винні в браконьєрстві, то він постановив покарати на горло і їх. На кару заслужили також вартіві, бо ж вони втрутилися так пізно, що не змогли перешкодити ані браконьєрству, ані грабункові. Їх Медардо по-слав на шибеницю.

Всього стратенців було близько двадцятьох. Жорстокий той присуд вразив нас усіх; не так жаліли тосканських шляхтичів, котрих ніхто з нас перше не бачив, як розбійників і сторожу, що тішилися вселюдною прихильністю. Майстрові П'єтрокіодо — столяру і теслі, наказали ставити шибеницю. То був ремісник, статечний і мудрий, що припадав душею до кожної дорученої йому роботи. З пекучою журбою — поміж стратенців було двоє його кривих — змайстрував він шибеницю, розгалуджену на кшталт дерева, де всі зашморги підтягалися катеринкою; була то озія така здоровенна і штудерна, що можна на ній повісити за одним махом куди більше людей, ніж тих стратенців, з чого скористався віконт, почепивши на додаток десять котів, у розбивку — двоє людей, один кіт. Людські трупи й котяче падло висіли, гойдаючись, три дні, і спершу нікому не ставало відваги поглянути в той бік. Але незабаром усі почали помічати, яке то було показне видовище, і наші погляди на ту справу розбіглися, а вкінці ми навіть трохи шкодували, коли настала пора знімати вішалників та розбирати ту здоровенну озію.

V

Для мене то були щасливі часи. Я блукав лісами з доктором Трелоні, розшукуючи скам'янілі мушлі морських істот. Доктор Трелоні був англієць: на наші береги він вийсв з розбитого корабля—верхи на барилі бордоського вина. Усе своє життя він був лікарем на кораблі і плавав у довгі та небезпечні мандри, в деякі з них зі славетним капітаном Куком, але ніколи нічого на світі не бачив, бо завжди сидів у трюмі і грав в очко. Опинившись як потерпілий у нас, він швидко прилюбився до вина, званого канкароне, найтерпкішого і найгустішого з-поміж наших місцевих трунків; невдовзі не міг уже без нього перебути, та так, що носив завсіди при собі повну плесканку на черезплічнику. Він уже й зостався в Терральбі за нашого домашнього лікаря, одна-

че хворими не цікавився анітрохи. Натомість жадоба наукових відкриттів поривала його, та й мене з ним разом, до гасання і вдень і вночі по лісах та полях. Якось він знайшов хворобу в цвіркуна, ледве примітну, коли зважити, що траплялася вона на одного цвіркуна з тисячі, та й тому одному не дуже вадила; а проте доктор Трелоні намагався відшукати всіх пацієнтів і винайти діючі ліки. Потім зацікавився рештками з тієї доби, коли наші землі обнімало море, і ми ходили шукати камінчиків та кремінців, що, як на доктора, були колись рибами. Останнім часом він кохався в мандрівних вогниках. Хотів прибрати спосіб, як їх узяти та зберегти; тим-то цілі ночі ми тинялися по нашому цвинтарю, чекаючи, поки над якоюсь урослою травою могилою заблимає світélко; тоді ми намагалися принадити його до себе, загнати, не даючи йому погаснути, до якого-небудь начиння, що його перепробували по-ряду; то були вороки, бутлі, обплетені сулії, грілки, друшляки. Доктор Трелоні оселився в халупі біля кладовища, що її колись займав грабар — за тих давніх часів марноти, воєн та пошесті, коли для того діла тримали чоловіка.

Доктор улаштував там свою майстерню з безліччю всіляких слоївків — переховувати вогники, мереж, таких, як на рибу — їх ловити, перепускних кубів і тиглів, що з їхньою допомогою дошукувався, яким чином із кладовищенської землі та мертв'ячких випарів повстають ті бліді племінці. Однак він був не з тих людей, котрі вміють поринати надовго в свою роботу; нараз він кидав усе, і ми разом ішли на лови якогось нового дива природи.

Я був вільний як вітер, бо батьків не мав і не належав ані до слуг, ані до хазяїв. У сім'ї Терральбів мене визнано згодом, але родового імені я не носив і ніхто, власне, не дбав про моє виховання. Моя небіжка мати доводилася дочкою віконтові Айольфо і старшою сестрою Медардо, проте запламувала честь родини втечею з браконьєром, що потім став моїм батьком. Я знайшовся в курені браконьєра, на порослих осокою мочарах під лісом; невдовзі батька мого вбили під час бійки, неньку ж, коли вона залишилася в нужденному курені сама, зжерла пелагра. Мене забрано до замка, бо дід Айольфо змилювався наді мною, і відтоді я жив під опікою Себастьяни-мамки. Пам'ятаю, коли Медардо був іще хлопцем, а я — малим карапузом, він інколи дозволяв мені бавитися з ним, як з рівнею; але що далі ми росли, то більшала прірва поміж нами, і вкінці мене залишили напризволяще. Доктор Трелоні став мені за товариша, якого я досі ніколи не мав.

Доктор мав років під п'ятдесят, але був

мого зросту; лице під триріжним капелюхом та перукою було побрижене, як високий каштан; ноги, втиснуті вище колін у гамаші, здавалися надміру цибаті, мов ті лапки в коника, тим паче, що ходив він сягнистою ступою; носив голуб'ячого кольору фрак із червоною оздобою, а на тому фраківі, навкіс через груди, почеплена плесканка з вином канкароне.

Його захоплення блимавками спонукало нас до довгих нічних екскурсій на всі навколишні могилки, де нам іноді щастило побачити вогники, куди більші й яскравіші, аніж на нашому, вже давно покинутому цвинтарі. Та лихо, коли наша метушня впадала в око тамтешнім селянам; якось вони

вирішили, що ми святокрадці, і за нами верстви зо дві гнався гурт чоловіків, озброєних садовими ножами й вилами.

Навколо тяглися урвища, вирували потоки. Я з доктором тікав щодуху, стрибаючи з брили на брилу, але гонитва розлючених селянок чулася щораз ближче. В місцині, званій Стрибок лиходія, над глибоким проваллям була перекинута кладка з повалених дерев. Замість бігти тим містком, ми заскочили під прискалок, тут же, край провалля; заледве встигли там причаїтися — погоня наступала нам на п'яти. Переслідувачі не зауважили нас і з криком: «Куди ж до лиха поділася та наволоч?» — гуртом вибігли на кладку. Розлігся луск, лемент — і всіх поглинула прірва, на дні якої клекотіла вода.

Спершу ми зітхнули з полегкістю, бо нас минула небезпека, а потім знову вжахнулися на думку, яка страшна доля спіткала наших переслідувачів. Ми ледве наважилися зазирнути в темну глибину, в якій вони зникли. Далі скинули очі на рештки місточка: стовбури здавалися міцні і здорові, тільки посередині були рівно втяті, неначе пилкою. Зрештою, годі було б інакше пояснити, як такі грубі колоди могли так раптово зламатися.

— Я знаю, чия то рука, — мовив доктор Трелоні, і я теж одразу здогадався.

Справді, за хвилину ми почули прудкий тупіт копит, і край розколини показався кінь із верхівцем, загорненим з одного боку в чорну керею. То був віконт Медардо, котрий зі своєю холодною трикутною посмішкою дивився наслідок своєї облуди, може, і для нього самого несподіваний. Певно, він хотів збавити віку нам двом, а сталося навпаки: він урятував нам життя. Ловлячи дрижаки, дивились ми, як він їхав геть на своєму сухоребром коникові, що стрибає по скелях, наче був сином гірської кози.

Тієї доби мій дядько гасав по околиці завжди верхи: римар П'єтрокіодо зладив на його замовлення кульбаку, до якої Медардо прив'язувався пасами, спираючись ногою на одне стремено, в той час як на другому була примощована противага. При кульбаці висіли шпага й милиця. Отож віконт галопував у крилатому капелюсі з пером, закутаний до половини завжди розмаяним плащем. Хоч де б задудніли копита його коня, всі тікали з переполоху ще більшого, ніж коли наближався прокажений Галатео, тягли подальше дітей і скотину, шкодуючи, що не можна було сховати ще й рослин, оскільки злостивість віконтова не жалувала нікого й нічого і могла щомиті розгулятися в найнезрозуміліших та найнесподіваніших учинках.

Він не хворів ніколи, тим-то ніколи не потребував послуг доктора Трелоні; а коли б такий випадок і стався, не уявляю, в який спосіб доктор дав би собі раду — він усе робив, що змога, аби обминати мого дядька, ба навіть не чути, що про нього люди кажуть. Коли йому переповідали про віконта та його нелюдськість, доктор Трелоні хитав головою і відкопюлював губи, мимрячи: «Ох, ох, ох... Чш, чш, чш!», як тоді, коли хтось висловлювався при ньому брутально. І щоб змінити матерію, починав оповідати про капітанові Кукові маєдри. Якось я спробував розпитатися, яким, на його думку, чином мій дядько може жити з таким каліцтвом, проте англієць не зміг мені відповісти нічого, окрім свого звиклого: «Ох, ох, ох!.. Чш, чш, чш!» Мені здавалося, що з погляду медицини випадок з моїм дядьком зовсім не цікавить доктора; я почав здогадуватися, що лікарем він став або під тиском родини, або геть випадково і що медична наука його анітрошечки не обходить. Можливо, своєю кар'єрою корабельного лікаря завдячував він лишень спритності у грі в очко, можливо, тому тільки найславетніші мореплавці з капітаном Куком на чолі змагалися за нього, як за товариша в подорожі.

Одної ночі доктор Трелоні, ловлячи саком блудні вогники на нашому старому цвинтарі, раптом уздрів перед собою Медардо ді Терральбу, котрий пас коня на затрав'янілих могилах. Доктор став ні в сих, ні в тих, але віконт підійшов до нього й заговорив — через розполовинені вуста слова звучали невиразно й спотворено.

— Ловите нетлі, докторе?

— О мілорде, — заледбів доктор, — о, не зовсім нетлі, мілорде... Блудні вогники, знаєте? Блудні вогники...

— А-а, блудні вогники. Я також не раз міркував над їхнім походженням.

— Скажу не хвалячись, я вже давно студіюю це явище, мілорде... — визнав Трелоні, трохи підбадьорений ласкавим тоном.

Медардо викривив у посмішці свою різку половину обличчя з обтягнутою, мов на черепі, шкірою.

— Як учений, ви заслуговуєте на всяку підтримку, — мовив він. — Шкода, що кладовище давно занедбане і не має відповідного ґрунту для блудних вогників. Але обіцяю вам, що завтра ж я спробую чимось зарадити цьому.

На завтра був день засідання в суді, й віконт віддав на страту з десятиро своїх селян за те, що вони постачили до замка менше зібраного врожаю, аніж належало за його підрахунками. Страчених поховали в одній ямі на цвинтарі, і тепер блимавки показувалися щоночі цілими роями. Док-

тор Трелоні був дуже вражений з такої
помочі, хоч мусив визнати, що для його
студій вона виявилася вельми корисна.

При тій лихій годині майстер П'єтрокіодо
значно вдосконалив свій хист у будові ши-
бениць. Нині то були справжні шедеври
теслярства й механіки — не самі тільки ши-
бениці, але й козли, блоки та інше спра-
вилля тортур, на якому віконт витягав з
обвинувачуваних зізнання. Я часто заглядав
до майстерні П'єтрокіодо, бо любив диви-
тися, як він працює, з якою зграбністю й
замилуванням. А проте серце в знакомо-
того ремісника завжди гризла нудьга. Бо
те, що він конструював, служило згубі не-
винних людей. «Як би то придумати, щоб
мені давали до роботи такі самі штудера-
ції, але призначені для іншої мети? Які б
могли бути нові механізми, що я б залюбки
їх будував?» Але не годен довести до
пуття ті думки, він волів їх од себе гнати, і
ще завзятіше чепурих та поліпшував свої
винаходи.

— Не думай про мету, якій вони мають
служити, — казав він не раз. — Дивись на
них лишень як на механізми. Правда ж
гарні?

Я дивився на ті споруди з брусів, коліщат,
катеринок та вірьовок і намагався не уяв-
ляти собі замордованих тіл, але що більше
я силкувався, то важче мені було не дума-
ти про те, і я питався в П'єтрокіодо: — Що
робити?

— А що робити мені, хлопче, — відказу-
вав він жалібно, — а що тоді мені?

Але наперекір горю та журбі часи ті ма-
ли і свої радощі. Найкраща пора надходи-
ла, коли сонце підбивалося високо, море
ставало золоте, кури, знісши яйце, сокоті-
ли, а в вуличках села лунав ріг прокажено-
го. Прокажений ходив щоранку, збираючи
пожертву для своїх товаришів по недолі.
Звався він Галатео і носив на шиї ловецький
ріг, звуки якого остерігали здалеку про йо-
го наближення. Зачувши той спів, жінки
клали на муровану огорожу яйця, кабачки
або помідори, інколи облупленого кроля;
потім бігли ховатися, забираючи з собою
дітей, бо ніхто не повинен залишатися на
дворі, коли проходить прокажений: прока-
зою можна заразитися на віддалі, навіть
бачити прокаженого небезпечно. Граючи в
ріг, Галатео поволі брів безлюдними ву-
личками з високим ціпком у руці і в дозем-
них лахах. Волосся мав довге, рудувате,
пачосами, вид білий і круглий, наджертий
уже проказою. Він збирав дари, клав їх до
коша, повішаного на плечах, і вигукував
подяку в напрямі будинків, в яких ховалися
їхні мешканці; голос мав він при тому со-
лодкий як мед, а подяку завжди присмачу-
вав якимись забавними чи злостивими натя-
ками.

Тими часами в приморських селах про-
каза надто ширилася, в нашому сусідстві
був навіть виселок Пратофунго, де меш-
кали самі прокажені; їм ото й мали ми по-
силати дари, які збирав Галатео. Як тільки
у когось, чи з-поміж моряків чи то з селян,
виступали ознаки прокази, він кидав роди-
ну й приятелів і мандрував до Пратофунго,
щоб доживати там решту своїх днів, чека-
ючи, коли пожере його хвороба. Ходили
чутки про веселі учти, якими там вітали
кожного нового прибульця: до пізньої ночі
чути було музику й спів, що долинали з
будинків прокажених.

Багато чого розповідали про Пратофун-
го, хоч ніхто зі здорових зроду туди не по-
тикався; але в одному всі голоси збігалися:
життя там — одні непробудні гульбощі.
Перш ніж стати притулком прокажених, ви-
селок був кйшлом повій, яке принадувало
матросів усякої раси й віри, і, певно, там-
тешні жінки заховали надалі розпусні зви-

чаї давніх часів. Прокажені не порали землі, окрім одного виноградника, вино з якого цілий рік підтримувало мешканців у стані легкого сп'яніння. Вони тільки те й робили, що грали на чудернацьких інструментах власного виробу, — як наприклад арфах із силою дзвіночків, почеплених до струн, пискляво співали та писали писанки, ніби для них ніколи не минав великдень. Так, улягаючи чарам солодкої музики, в ясминових вінках круг спотворених облич, забували вони про звикле людське життя, від якого відвернула їх недуга.

Жоден лікар у наших краях не схотів присвятити себе лікуванню прокажених; коли між нами оселився Трелоні, люди сподівалися, що він оддасть свою науку боротьбі з тією страшною напастю. Я також, на свій дитячий лад, грів таку надію: мені давно кортіло якось прокрастися в Пратофунго і побачити забави лепрявих, а коли б доктор наважився випробувати свої ліки на тих сіромахах, то, може, б і мене колись узв'язав з собою до виселку. Проте сталось усе навпаки: на спів рогу Галатео доктор Трелоні брав ноги на плечі, і здавалося, що ніхто більше за нього не боїться зарази. Часом я пробував випитувати в нього, що то за хвороба, але він відповідав ухильно й непевно, буцімто саме слово «проказа» вкидало його в неспокій.

Правду кажучи, я й не знаю, чому всі так уперто називали його лікарем; до тварин, особливо найменших, до каміння та природних явищ він ставився з великою зичливою увагою, однак людські істоти і їхні болячки будили в ньому відразу й ляк. Він бридився кров'ю, хворих торкався самими тільки пучками, а в поважніших випадках затуляв собі носа єдвабною хусточкою, змоченою оцтом. Сором'язливий, як те дівча, він паленів, коли бачив голе тіло; а вже як ішлося про жінку, то опускав очі і мимирив щось безтямне; у своїх довгих мандрах за океани він, очевидячки, ні разу не стикався з жінками. Добре, що в нас тими часами дітей приймали на світ повитухи, а не лікарі, інакше хтозна, як він дав би собі раду.

Моєму дядькові заманулося пускати червоного півня. Вночі зненацька бралася полум'ям стодола в якогось убогого хлопа, стіс дров чи навіть цілий ліс. Не раз до самого ранку люди гасили пожежу, передаючи з рук в руки відра з водою. Горіла завжди біднота, котра мала якісь суперечки з віконтом через його дедалі суворіші та кривдніші накази чи подвійні побори. Йому мало було підпалити добро, він пускав з димом і людські оселі: напевне, скрадався в пільмі, кидав запаленого трута

на дах і тікав на коні; нікому, однак, не щастило спіймати його на гарячому. Якось згоріло живцем двоє дідів. Іншим разом хлоп'я лишилося з облупленою головою. Повсюди зростала ненависть до мого дядька. Його найзапекліші вороги певне були гугенотські родини, що жили на одшибі Коль-Джербіді: чоловіки там по черзі стояли цілими ночами на вогневій сторожі.

Без жодного зрозумілого приводу під'їхав він одної ночі аж під самі хати Пратофунго, криті соломною, і підпалив їх смоляними віхтями. Прокажені мають ту особливість, що їхнє тіло нечутливе до болю, і коли б вогонь добрався до них увісні, либонь, ніхто б і не прокинувся. А все ж, утікаючи чвалом, віконт почув, як у селі цигикала скрипка: мешканці Пратофунго не спали, справляючи, як звикле, гулі. Усі вони опеклись, але болю не чули і навіть мали з того якусь утіху. Притьмом погасили вогонь, а їхні оселі, можливо, що також були заражені проказою, не дуже потерпіли від пожежі.

Злість Медардо обернулася вкінці і проти власних статків замка. Полум'я зайнялося в челядницькому крилі і ширилося під жахливий лемент тих, хто не встиг вискочити. Віконт у той час, як бачили, погнався далеко в поле. То був замах на життя старої няньки, замалим не його матері, Себастьяни.

З упертістю, з якою жінки намагаються зберегти владу над тими, кого вони виховували з мальства, Себастьяна докоряла віконтові за кожний лихий учинок, навіть коли вже всі інші дійшли переконання, що його натура без вороття погрузла в мерзоті. Себастьяну витягли з розпечених мурів ледь живу, і не один день довелося їй провалятися в постелі, гоючи опіки.

Одного вечора двері покою, в якому вона лежала, прочинилися, і віконт підійшов до ліжка.

— А що то за плями у вас на обличчі, неню? — спитав Медардо, показуючи на попуриги.

— То знак твоїх гріхів, сину, — сумирно одказала баба.

— Шкіра в вас порепана й сточена; що за болюсть пристала до вас, неню?

— Та болюсть ніщо, сину мій, проти тих, що чекають на тебе в пеклі, якщо ти не схаменешся.

— Треба притьмом лікуватися. Не хотів би я, щоб люди довідались, яка хвороба вас обпала...

— Я не шукаю чоловіка, щоб клопотатися про вроду. Буде з мене чистого сумління. Аби ти міг те саме сказати.

— Хіба ви не знаєте, що ваш женишок виглядає вас, щоб забрати з собою?

— Не смійся зі старості, сину, ти ж бо замолоду запізнався з бідою.

— Я не жартую. Прислухайтесь лишень, неню, тож ваш наречений награв серенади під вашим вікном...

Себастьяна нашорошила вуха і почула звуки рогу прокаженого.

Другого дня Медардо викликав до себе доктора Трелоні.

— Підозрілі плями появилися бозна-звідки на виду в однієї нашої старої служниці,— мовив він. — Ми всі боїмося, чи то не лепра. Докторе, здаємося на світло вашої науки.

А коли повернувся, стара мамка була вже одіслана до села прокажених.

Вона покинула замок увечері, наваходячі сонця, вбрана в чорний одяг і запнута шалем, несучи під пахвою клуночок зі своїм манаттям. Бачила, що не уникне своєї долі: доведеться їй піти до Пратофунго. Коли вона вийшла з покою, в якому її до тої пори тримали, в коридорах і на сходах не було живої душі. Себастьяна зійшла вниз, минула дідинець і подалася за браму; повсюди стояла пустка, при її наближенні кожний тікав і ховався. Вона почула спів ловецького рогу, в якому на дві ноти переливався тихий поклик; далеко попереду простував стежкою Галатео, граючи у піднятий догори інструмент. Мамка брела повільною ходою; стежка вела до сонця на вечірньому прузі; Галатео швидко випереджав її, але раз у раз приставав на хвилю, ніби хотів роздивитися на хрущів, що гули серед листя, підносив ріг і видобував з нього жалібний акорд, і мамка також приставала, дивилася на сади й луки, які мала покинути; вона знала, що за густими живоплотами від неї ховаються люди, і рушала далі в дорогу. Самотня, простуючи наздогінці за Галатео, вона дісталася до Пратофунго; царица замкнулася за нею, і водночас забриніли арфи й скрипки.

Я зневірівся в докторі Трелоні. Він навіть пальцем не кивнув, щоб стару Себастьяну вберегти від запертя в лепрозорій, знаючи, однак, добре, що плями на її обличчі не мають нічого спільного з проказою; то було боягузтво, і вперше тоді я відчув до доктора ніби відразу. Ще й більше од того, тікаючи до лісу, він не взяв мене з собою, хоч знав, що я міг би пригодитися йому в ловах вивірок та зборі малини. Нині спільні виправи на мандрівні вогники не приносили вже стільки втіхи, як раніше, і я часто вештався самотою в пошуках якогось нового товариства.

Найбільше надили мене гугеноти, що мешкали в Коль-Джербідо. Ті люди втекли з Франції, де король велів четвертувати

кожного, хто визнавав їхню віру. Переходячи гори, вони загубили свої книжки та церковне начиння і тепер не мали ані біблії до читання, ані того, що потрібно до відправи меси, не мали з чого співати гімнів та одчитувати молитви. Недовірливі, як усі, хто зазнав переслідувань і живе серед людей іншої віри, вони не шукали жадних нових книжок набожних і не хотіли слухати нічиїх порад у справах культу. Якщо до них підходив хтось чужий, називаючи себе їхнім братом у вірі, вони завжди боялися, чи то не якийсь перебраний шпигун папський, і їм немов заціплювало. Вони взялися до управи твердих перелогів у Коль-Джербідо і гарували важко, чоловіки й жінки, від світання до смеркання, сподіваючись, що їх окриє ласка божя. Не дуже досвідчені в тому, що таке гріх, і щоб не схибити, вони множили без кінця всякі заборони і стежили одне за одним, суворо й пильно, чи не видно бодай найменшої ознаки якогось грішного помислу. Пам'ятаючи невиразно суперечки, ведені в їхній церкві, вони утримувалися вимовляти ім'я боже і всі інші релігійні вислови з остраху вчинити блюзнірство. В дотриманні культу не мали жадних правил, може, навіть не наважувалися формулювати своїх релігійних поглядів, зберігаючи, проте, свою зосереджену повагу, так ніби невпинно про ті речі думали. Справді, правила їхньої важкої праці в полі набирали з бігом часу значення заповідей, так само як навички повстримного суворого життя, до якого змусила їх біда, і врешті домова цнота їхніх жінок.

Вони становили велику родину з силою-силенною небожів та внуків; усі були високі й жиливі і працювали в полі завсіди святково вбрані: чоловіки в чорних, зацібнутах під душу жупанах, у капелюхах із широкими спущеними крисами, жінки в білих очіпках. Чоловіки носили довгі бороди і не розлучалися з почепленою через плече стрільбою, проте казали, що жоден із них не стріляв, хіба що по горобцях, оскільки це їм забороняла релігія.

З вапнястих спадистих нивок, де ледь росла нужденна виноградна лоза і трохи мізерного збіжжя, розлягався постійно голос старого Езекиїла, що кричав на пуп, піднімаючи стиснуті п'ястуки до неба. Його біла цапина борода тремтіла з-під стіжкуватого бриля. Він роздивлявся довкола гнівним поглядом:

— Голод і зараза! Голод і зараза! — гукав він на кривняків, схилених над роботою. — Жвавіше орудуй сапою, жоно! Жни траву, Сузанно! Гобію, розкидай гній! — він давав накази і шпетив суворим тоном, ніби мав справу з гуртом дурнів та ледацюг, а коли вже викричав ті всілякі загади, які тре-

ба виконати, якщо вони не хочуть дощенту зруйнувати полє, розігнав усіх і сам узявся до роботи, не перестаючи вигукувати: «Голод і зараза».

Зате його дружина не кричала ніколи і на відміну од інших здавалася цілком заглибленою в свою таємну віру, нерушиму навіть у найменших подробицях, віру, про яку вона нічого нікому не казала. Досить, щоб вона подивилася суворо напруженим поглядом і мовила крізь стулені уста: «Чи ж так годиться, сестро Ракеле? Чи ж так годиться, брате Ароне?» — і вже усміхи гасли, а обличчя прибирали виразу поваги і задуми.

Я забрів до Коль-Джербідо якимсь увечері, коли гугеноти молилися. Проте вони не вимовляли якихось слів, схилившись чи склавши долоні, вони стояли випростані на винограднику, чоловіки по один бік, жінки — по другий, а позаду старий Езекиїл з бородою, що спадала на груди. Вони ди-

вилися просто себе — їхні довгі жилаві руки були стиснуті в кулаки. Та хоч які, здавалося, задумані були люди, а проте помічали все, що відбувалося навколо. Тобіа, витягнувши руку, зняв з виноградної парості гусінь, Ракеле підбитим черевиком топтала слимака, навіть сам Езекиїл стягнув нараз капелюха, щоб кишнути горобців з посівів.

Потім затягли псалом. Вони вже не пам'ятали слів, тільки саму мелодію, та й то не зовсім добре — часом хтось вів не туди, а може, всі завжди вели не туди, але співали і співали без кінця.

Я відчув, що хтось мене тягне за плече: то малий Езав давав мені знаки, щоб я потихеньку з ним пішов. Езав був мого віку — наймолодший син старого Езекиїла. Він мав такий самий, як усі вони, твердий напружений вираз на обличчі, але в очах його виражали бісики. Коли ми вибралися обережно з виноградника, він сказав мені:

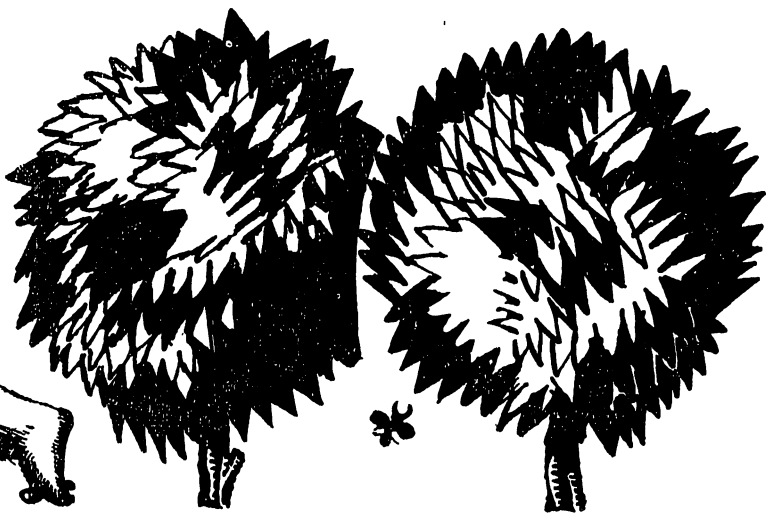
— Це триватиме ще з добрих півгодини, що за нудота! Ходімо побачиш мою нору!

Свою нору Езав тримав у таємниці. Він ховався там від родичів, щоб його не посилали пасти кози або нищити слимаки на городі. Він бив байдики там цілий день, а батько шукав його, гукаючи по околиці.

Езав дав мені цигарку і домагався, щоб я її запалив. Він і собі закурив і, мов завзятий курець, пускав клуби диму. Я курив уперше, мені стало недобре, і я вирвав. Щоб мене підкріпити, Езав добув пляшку граппи і налив мені кубок, і я, випивши, розкашлявся так, ніби мені хтось шарпав нутрощі. А він пив граппу як воду.

— Немало треба, щоб я упився, — мовив він.

— Звідки ти дістав усе, що ти тримаєш у норі? — спитав я Езава.

Езав гребнув до себе рукою.

— Украв.

Він очолив банду хлопців-католиків, котрі розбійничали в околиці, крадучи не тільки овочі з садів, але і що попадеться з домів і курників. А лаялися частіше і запекліше, ніж майстер П'єтрокіодо: знали всі прокльони, католицькі й протестантські, і викрикували їх одне одному.

— Але я вчинив ще всякі інші гріхи, — похвалився він. — Криво свідчу, забуваю поливати квасоллю, не шаную батька-неньки, повертаюся пізно додому. Тепер хочу перепробувати всі гріхи, які тільки є, навіть ті, про які кажуть, що я ще малий, щоб їх розуміти.

— Геть-то всі гріхи? — спитав я. — І вбити також?

Він знизав плечима.

— Вбивати я не маю зараз охоти, та й навіть що воно мені здалося.

— Мій дядько вбиває і наказує вбивати задля самої втіхи, так люди кажуть, — утрутився я, щоб також чим-небудь похвалитися.

Езав сплюнув.

— Утіха для дурня, — мовив він.

Тим часом заgrimіло, і пішов дощ.

— Удома, певне, тебе шукають, — сказав я Езавові. Мене ніколи ніхто не шукав, але я знав, що інших дітей завсіди батьки шукають, а надто в непогоду, отож гадав, що на те слід уважати.

— Почекаймо, поки дощ перейде, — мовив Езав, — тим часом можемо зіграти в кості.

Він витягнув звідкись кості й пачку грошей. Я грошей не мав, тому грав на сюрчки, ножі і програв усе.

— Не журися, — втішив мене наостанці Езав. — Розумієш: я махляю.

Надворі блискало, гуркотіли громи, лило

мов з цебра. Езавова печера почала підмокати. Він поклав у безпечному місці цигарки та інші свої скарби і мовив:

— Дощ періщитьме цілу ніч; треба звідси тікати і сховатися вдома.

До хати старого Езекиїла ми добігли змоклі й вимазані. Гугеноти сиділи довкола столу, при світлі каганця, і намагалися пригадати якісь епізоди з біблії; вони оповідали її собі як історійки, що їх колись давно читали, але вже не певні ні їхнього звучання, ані змісту.

— Голод і зараза! — гукнув Езекиїл, коли його син показався зі мною на порозі. І так гупнув кулаком об стіл, що каганчик погас.

Я дзвонив зубами з переляку, але Езав лише стиснув плечима. Здавалося, що надворі всі громи й блискавки впали на Коль-Джербідо. Поки запалювали каганця, старий, піднявши вгору кулаки, перебрав усі гріхи свого сина, як найогидніші, що їх

людська істота могла тільки вчинити; а йому була відома якась їх незначна часточка. Мати мовчки кивала, а всі інші сини, дочки, зяті та внуки слухали з похнюпленими головами, затуливши обличчя руками. Тільки Езав спокійно гриз яблуко, нібито все те зовсім його не стосувалося. А я від гуку громів і грімкого голосу Езекиїла тремтів як билина.

Нагінку перервав прихід сторожі. Вони промокли до рубця, дарма що накинули на голови мішки. Гугеноти стояли на чатах цілими ночами, озброєні стрільбами, ножами й вилами, щоб уберегти село від грізних забігів віконта, тепер уже їхнього явного ворога.

— Отче! Езекиїле! — сказали вони. — Ніч така, що пса не вигнати. Напевне, Кулявець не прийде. Можна вернутися домів, панотче?

— Не видно жодного сліду Безрукого? — спитав Езекиїл.

— Ні, отче, якщо не вважати на сморід погару, що залишають блискавки. Сьогоднішня ніч не для Одноокого.

— Ну, то лишайтесь вдома і переодягніться. Нехай ця буря принесе спокій Півбокому і нам.

Кулявець, Однорукий, Одноокий, Півбокий — усе то були прізвиська, якими гугеноти охрестили мого дядька; я ніколи не чув, щоб вони називали його справдешнім ім'ям. Мовлячи про нього, вони зумисне прибирали тон якоїсь особливої довіри, як нібито дуже багато про нього знали, буцімто він був їхнім одвічним ворогом. Вони кидали короткі уваги, примруживши око, або зі смішком:

— Хе-хе, Однорукий... Власне, власне, Півглухий... — немовби всі незбагненні шаленства Медардо було їм легко передбачити.

Отак вони гомоніли, аж тут серед відлуння грозовиці почувся грюкіт у двері.

— Хто ж до нас стукає в такий час? — мовив Езекиїл. — Хутчій, відчиніть йому!

Двері відчинили. На порозі стояв віконт, випростаний на своїй єдиній нозі, в чорному мокрому плащі та капелюсі з перами, обвислими під зливою.

— Я поставив свого коня у вашій стайні, — мовив він. — Вділіть, прошу, гостини й мені. Сьогоднішній недобра ніч для мандрівця.

Усі глянули на Езекиїла. Я сховався під стіл, щоб мій дядько не довідався, що я відвідаю дім ворогів.

— Сідайте до вогню, — сказав Езекиїл. — Гість у цьому домі завжди бажаний.

Коло дверей лежала купа ряден, що їх розкладали під деревами, коли трусили сливи. Медардо простягнувся на них і заснув.

У пільмі гугеноти згромадилися довкола Езекиїла.

— Отче, тепер він у нас у руках, Кулявець! — казали стиха вони. — Чи ж ми відпустимо його добровільно? Дозволити, щоб він надалі чинив злочини, богував над невинними? Езекиїле, чи не пора уже Безрукому за все заплатити?

Старий підняв угору стиснуті кулаки.

— Голод і зараза! — гукнув він, наскільки можна назвати криком мову сливе безголосу, але перейняту силою. — У нашому домі гість ніколи не був скривджений. Я сам оберігатиму його сон.

І зі стрільбою, перевішеною через плече, став коло заснулого. Око Медардо розплющилось.

— Що ви тут робите, вашмосцю Езекиїле?

— Стережу ваш сон, гостю. Багато хто вас ненавидить.

— Я про це знаю, — сказав віконт. — Я не сплю в замкові, боюсь, що слуги заб'ють мене уві сні.

— Навіть у власнім домі не люблять вас, пане Медардо. Але цієї ночі ніщо вам не загрожує.

Віконт мовчав хвилю, а потім сказав:

— Езекиїле, хочу повернутися на вашу віру.

Дід мовчав.

— Мене оточують непевні люди, — віддає Медардо. — Я хотів би спекатись їх усіх і запросити до замка гугенотів. Ви, пане Езекиїле, будете моїм міністром. Я оголошу Терральбу територією гугенотською і піду війною на католицьких можновладців. Ви і ваші родичі візьмете на себе провід. Згода, Езекиїле? Можете мене повернути?

Дід стояв нерухомо, з випнутими грудьми, оперезаний навкіс пасами стрільби.

— Я вже занадто багато забув законів моєї віри, — мовив він, — щоб мав когонебудь наvertати. Я лишуся разом із моїм сумлінням на своїй землі. А ви, з вашим сумлінням, на вашій.

Віконт підвівся на лікті.

— А чи знаєте ви, Езекиїле, що я досі не повідомив інквізиції, що на моїй території перебувають єретики? І що ваші голови, надіслані в дарунок нашому єпископові, сподобили б одразу мене ласки курії.

— Наші голови ще сидять міцно на наших в'язах, пане, — відкрік старий.

Медардо підхопився і відчинив двері.

— Я волю спати аж ген під отим дубом, ніж у домі ворогів, — сказав він і вискочив на дощ.

Старий Езекиїл заволав до своїх:

— Дітки, було нам написано, що перший завітає до нас Кулявець — ми зостанемось тут, на своєму місці. Ото він уже пішов, і стежка до нашого дому вільна, не втрачайте надії, діти, може, одного дня відвідає нас інший, кращий мандрівець.

Усі бородаті протестанти та їхні жінки в білих очіпках похилили голови.

— А якщо навіть ніхто не прийде, — докинула Езекиїлова дружина, — ми залишимося тут, на своєму місці.

Тієї миті небо розпанахала блискавка, вдарив грім, од якого задвигіла черепиця на даху і каміння в мурах.

— Блискавка вдарила в дуба! — гукнув Тобіа. — Горить!

Вибігли всі з ліхтарями і побачили, що здоровенне дерево звугліло з одного боку, од верху до коріння, тоді як другий бік залишився недіткнутий. Далеко крізь шерех дощу долетів тупіт кінських копит, і в світлі блискавиці мигнула сповита плащем тонка постать їздця.

— Ти нас урятував, отче, — мовили гугеноти. — Дяка тобі, Езекиїле.

Небо вже блідло на сході. Займалася зоря.

Езав одкликав мене набік.

— Ну скажи, хіба вони не дурні, — і він показав мені повну пригорщу якихось блискучих предметів, — я поцупив усі золоті пряжки від сідла, коли кінь був прив'язаний у стайні. Скажи, хіба вони не дурні, що їм те не спало на думку.

Учинки Езава я не схвалював, та й звичай його родини бентежили мене. Я волів з ним не знатися і радше ходив на морський берег збирати молюски й дерти крабів. Одного разу, коли я пробував на скельному шпилі викопати з ямки крабика, то побачив у спокійній воді піді мною відбиток голої шпаги, занесеної над моєю головою, і зі страху впав у море.

— Хапайся, — мовив мій дядько, бо то саме він скрадався до мене ззаду. І подав мені шпагу, вістря повернуту в мій бік.

— Ні, я сам собі зараджу, — одказав я і видерся на хвильоріз, відокремлений від дальших скель затокою.

— Любиш крабів? — спитав Медардо. — А я поліпів, — він показав мені свою здобич. То були здорові поліпи, брунатні й білі, кожен з них розкраяний навпіл буцімто помахом шпаги. Проте вони не переставали ворухити мацками.

— Коли б можна так розполовинити все, що ціле, — промовив мій дядько, лежачи долілиць на скелі й пестячи ті тремтливі половинки поліпів. — Коли б кожен міг вийти зі своєї тупої, несвідомої цілості. Як я був цілий, все для мене було природне й невиразне, дурне, як повітря; я думав, що

все бачу, а то була тільки зовнішня оболонка. Якщо ти коли-небудь станеш половиною себе, а я зичу тобі того, хлопче, то зрозумієш речі, недоступні для пересічного розуміння цілих мозків. Ти втратиш половину своєї особи й світу, але та половина, що тобі зостанеться, буде стократ глибша і куди цінніша. І ти також бажатимеш, щоб усе було розполовинене, роздерте на твій образ і подобу, бо краса, мудрість і справедливість міститься тільки в тому, що роздерте.

— Ого-го! — сказав я. — Скільки тут крабів! — і вдавав, що захопився тільки ловами, бо волів триматись якнайдалі від шпаги свого дядька. Я не вернувся на берег, поки він пішов собі разом зі своїми поліпами. Одне слово довго бриніли мені в вухах, і я не знав, куди сховатися від його манії все розполовинювати. Хоч куди б я подався, всі ми — доктор Трелоні, П'єтрокіодо, гугеноти, прокажені, жили під рукою розполовиненого чоловіка, він був паном, якому ми слугували, і не вміли від нього звільнитися.

VI

Прип'ятий пасами до сідла свого коня, Медардо ді Терральба з раннього рання ганяв по зір'ях, спинався круто в гори і збігав у діл, зупинявся край долини, роззираючись довкола хижим оком. І так одного разу він побачив на луках пастушку Памелу з отарою кіз.

«Поміж моїх усяких гострих відчуттів, — сказав собі віконт, — немає жодного, яке відповідало б тому, що люди цілі називають коханням. А що для них оте дурне почуття може мати таку вагу, в такому разі те, що б у мене було відповідником тамтого, було б справді прекрасне й грізне». І він постановив закохатись у Памелу. Памела, пухкенька й боса, в простій рожевій сукенці, вилежувалась на траві — то дримала, то розмовляла зі своїми козами, то нюхала квіти.

Але думки його, холодно висловлені, не повинні вводити нас в оману. Побачивши Памелу, Медардо відчув, як живчик йому кинувся, чого він давно не дознавав, отож він з якимось тривожним поспіхом знову почав розумувати.

Повертаючись в обід на пастівник, Памела побачила, що всі ромашки на луках мають лише половину пелюсток, а друга половина віночка обірвана. «Лихо мені, — подумала вона, — з усіх дівчат у долині треба ж було йому вибрати саме мене!» Бо зрозуміла, що віконт закохався в неї. Вона

позбирала всі половинки ромашок, забрала їх додому й поклала між сторінки книги до набоженства.

По обіді вона погнала на Чернечу леваду качки, щоб вони там попаслися і поплавали в ставку. Луки рясніли білим цвітом пастернаку, але й ті квіти спіткала доля ромену — половина кожного кружка була відчикрижена як ножичками. «Лихо мені, — подумала Памела, — таки він хоче саме мене!» — і збрала розполовинений пастернак, щоб заклечати ним люстерко над комодою.

Потім вона перестала про те й думати, обвила косу довкола голови, зняла сукню і викупалася в ставку разом зі своїми качками.

Увечері вона вертала додому через луки, на яких росла сила чічнику, званого кульбабою. І Памела зауважила, що весь пух облетів з одної сторони, як ніби хтось, лежачи долі, дмухав на нього збоку і, може, тільки половиною вуст. Памела зірвала кілька тих білих півкуль, дмухнула, і їхній легесенький пух полинув у даль. «Лишенько мені, — мовила знову Памела, — напевне він хоче мене. І що з того вийде?»

Хатина Памели була така маленька, що коли заганяли кози на горішній поверх, а качки на спідній, важко було вже там поміститися. Круг хатинки вилися бджоли, бо поряд була пасіка, а на землі роїлося від мурашок, так що досить було її торкнутися, щоб рука стала чорна і закомашніла. Отож мати Памелина спала в шопі на сіні, батько — в порожній бочці, а Памела в гамаку, почепленому між смоковницею та оливою.

На порозі Памела спинилася. Там лежав мертвий метелик. Одне крильце й півчеревця були розчавлені каменем. Памела скрикнула й почала гукати батька-неньки.

— Хто тут був? — питала вона їх.

— Тільки-но приїжджав наш віконт, — повідали батьки, — казав, що женеться за метеликом, який його вкусив.

— Де ж то, щоб який метелик кого вкусив?

— Ба, нам також теє дивно.

— Річ у тому, — сказала Памела, — що віконт залюбився в мене і ми повинні готуватися до найгіршого.

— Ет, вбила собі щось у голову, перебільшуєш, — відповіли вони, так як завжди старші відповідають молодим, коли не молоді відповідають так старим.

Другого дня, наблизившись до каменя, на якому звичайно сиділа, пасучи кози, Памела скрикнула вражено. Бридкі рештки лежали на тому камені: півкажана і півмедузи, той сплилий чорною кров'ю, а та

липка й слизька, одне з розпростертим крилом, друге з м'якими драглистими тороками. Пастушка зрозуміла, що то вістка для неї. То мало означати зустріч над морем. Памела набралася духу й пішла.

На березі моря вона сіла на ріні й слухала, як шемрають білі хвилі. А потім до неї долинув тупіт коня по ріні: Медардо галопував понад берегом. Він спинив коня, відіп'яв паси і спустився додолу.

— Памело, я поклав собі закохатися в тебе, — сказав він.

Вона підхопилася з серцем.

— І тому калічете всі створіння?

— Памело, — зітхнув віконт, — ми не маємо іншої мови, що нею могли б porozумітися. Кожна зустріч двох істот на цьому світі — це взаємна шарпанина. Ходи зі мною, я це зло знаю, зі мною буде безпечніше, ніж з будь-ким. Бо я чиню біль так само, як усі, але на відміну від інших маю надійну руку.

— І пошарпаєте мене так, як оті ромашки й медузи?

— Я ще не знаю, що з тобою зроблю. Посідання тобою напевне уможливить мені речі, що їх я не годен навіть уявити собі. Заберу тебе до замка, і в нас будуть цілі дні й місяці на те, щоб зрозуміти, що маємо робити, які добирати щораз нові способи, щоб залишатись укупі.

Памела лежала на піску, Медардо вклякнув коло неї. Розмовляючи, він вимахував рукою коло дівчини, але до неї не торкався.

— Гаразд: але я мушу знати заздалегідь, що ви мені зробите.

Віконт поволі підніс до Памелиної щоки свою суху шкарубку долоню. Долоня та тремтіла, і важко було відгадати, чи він хотів Памелу погладити, чи вдряпнути. Але він відсмикнув руку й випростався.

— Я хочу мати тебе в замку, — промовив, сідаючи на коня, — їду приготувати вежу, в якій ти мешкатимеш. Даю тобі ще день на роздуми, потім ти мусиш погодитися.

По тих словах він підострожив коня і поїхав берегом.

Другого дня Памела вилізла, як звикле, на шовковицю рвати ягоду і почула в листяному затінку якесь лопотіння й квоктання. Вона ледве не впала зі страху. Високо на дереві був прив'язаний за крила півень, а здорова гусінь, блакитна й волохата, поволі його жерла. На самому гребені в півня було прив'язане гніздо тих зажерливих комах.

Безперечно, то була одна з огидних загадок віконта. Памела збагнула її так: «Завтра на світанні зустрінемося в лісі».

Під приключкою, що їй треба назбирати ворок шишок, Памела подалася до лісу; Медардо, кривуляючи на милиці, вийшов з-за дерева.

— То що? — спитав він. — Надумала перейти до замка?

Памела лежала на килимі з глици.

— Ні, — мовила вона, ледве повертаючи до нього голову. — Якщо ви мене хочете, можете приходити до мене сюди в ліс.

— Прийдеш до замка. Вежа, в якій ти мешкатимеш, уже готова. Ти будеш у ній господинею.

— Ви хочете мене ув'язнити, а потім, може, ще й спалити в пожежі або дати шурам на з'їжу. Ні, ні. Я вже казала: я буду ваша коли завгодно, але тут, на сосновій глици.

Віконт присунувся ближче до її голови. В руці він тримав хвоїнку. Він підніс її до дівчини й полоскотав шию. Памела чула, що їй на шкірі повиступали сироти, але навіть не ворухнулася. Бачила нахилене над собою віконтове лице, його профіль, що залишався профілем, навіть коли на нього дивитися просто, два півразки зубів, одслонених у гострому, як ножиці, усміху. Медардо стиснув хвоїнку в кулаці й зламав її. Встав.

— Я хочу тебе мати в замку! В замку!

Памела зрозуміла, що зараз може не послухатися. Дригаючи в повітрі босими ногами, вона сказала:

— Тут, у лісі, я не скажу ні, а в замку ніколи, навіть по смерті.

— Я зумію тебе туди спровадити! — мовив Медардо, кладучи руку на спину коневі, котрий не знати де й узявся, ніби проходив тут випадком. Він підвівся в стреміні, сів на коня і поїхав лісовою стежкою.

Тієї ночі Памела спала, як завжди, в гамаку, почепленому між оливою і смоковницею. Прокинувшись уранці, вона побачила — ой леле! — що на її лоні лежало закривавлене тільце. То була половина вивірки, розтята, як звикле, вздовж, тільки рудий хвіст був цілий.

— О, я безталанна! — сказала дівчина батькам. — Той віконт не дає мені жити.

Отець і няня розглядали труп вивірки, перекладаючи з руки в руку.

— А все ж, — сказав батько, — хвіст зостався цілий. Може, то добрий знак...

— Може, він починає добрішати... — докинула мати.

— Він крає завжди усе навпіл, — сказав батько, — а все ж те, що в вивірки найкраще, хвіст, ушанував...

— Може, то має значити, — провадила мати, — що і в тебе те, що гарне й добре, вшанує...

— Чого б ото мені від вас слухати, тату

й мамо! Щось тут є: віконт, либонь, з вами балакав...

— Балакати то не балакав, — мовив батько, — але дав нам на розум, що хоче до нас прийти і що подбає про нас.

— Тату, коли він прийде з вами балакати, відчиніть вулики і пустіть на нього бджоли.

— Дочко, може, пан Медардо почав змінюватись на краще... — озвалася стара.

— Мамо, якщо він захоче з вами балакати, зв'яжіть його, киньте на мурашник і залиште його там.

Тієї ночі шопа, в якій спала мати, зайнялася, а батькова бочка розсипалася. Вранці, коли двоє старих скорботно оглядали наслідки катастрофи, з'явився віконт.

— Прикро мені, що я вас налякав уночі, — сказав він, — але не знав, як би то з вами зайти в розмову. Річ у тім, що мені подобається ваша дочка Памела, і я хотів би забрати її з собою до замка. Отож прошу

вас віддати її мені. Її життя зміниться, та й ваше також.

— Певна річ, ми були б тому раді, пане! — одказав батько. — Але коли б ви знали, яку вдачу має наша дочка! Подумайте лишень, вона радила пустити на вас бджоли з наших вуликів...

— Мало того, пане... — докинула мати, — вона радила нам зв'язати вас і кинути на мурашник...

На щастя, Памела того дня рано повернула додому. Вона застала батька і матір зв'язаних — його коло вулика, її — на мурашнику. Щастя також, що бджоли знали старого, а мурахи мали щось інше до роботи, аніж кусати стару. Отож вона звільнила обох — цілих і здорових.

— Тепер бачите, який добрий став віконт? — мовила Памела.

Однаке двоє старих щось замірили. Другого дня вони зв'язали Памелу, замкнули її вдома вкупі з козами й качками і подалися до замка сказати віконтові, що коли він хоче їхню дочку, то може по неї прислати; вони згодні її віддати.

Проте Памела вміла зі своїми тваринами порозумітися. Тим-то качки дзьобами розшарпали їй пута, а кози доти буцали рогами в двері, аж доки їх не виважили. Памела втекла, забравши з собою найулюбленішу козу та качку; вона подалася до лісу й оселилася там у печері, відомій тільки їй та одному малому хлоп'яті, котре приносило їй туди харчі та новини.

Тим хлоп'ям був я. Добре жилося мені в лісі з Памелою. Я носив їй овочі, сир і сушену рибу, а вона за те давала мені склянку козячого молока та пару качиних яєць. Коли вона купалась у ставку чи в ручаї, я стояв на сторожі, щоб ніхто її не побачив.

Лісом їздив часто мій дядько. Він тримався стороною, проте давав знати про себе у властивий собі прикрий спосіб. То раптом падав уламок скелі і мало не вбивав Памелу та її звірят. А то стовбур дерева, на який вона спиралася, валився, підрубаний внизу сокирою. Або джерело було занечищене падлом.

Мій дядько почав останнім часом полювати з пращею, якою він навчився орудувати одною рукою. Він був ще понуріший і злостивіший, ніж давніше, ніби якась нова гризота точила його покалічене тіло.

Одного дня, йдучи з доктором Трелоні селом, ми спіткали віконта, котрий наїхав конем на доктора, перекинув його і мало не розтоптав. Кінь став одним копитом на груди англійцеві, а мій дядько сказав:

— Поясніть мені, докторе: в мене таке почуття, наче нога, якої я не маю, дуже здорожилася. Що то може значити?

Трелоні розгубився і почав щось белькотати, як звикле, але віконт, не слухаючи, погнав коня геть. Однак його питання, певне, вразило доктора, бо він задумався, підперши голову руками. Я ніколи не бачив у нього такого зацікавлення якоюсь проблемою людської медицини.

VII

Довкола Пратофунго росли буйні купи холодної м'яти та живоплоти розмарину; важко було пізнати, чи вони виростили так дико, чи хтось посіяв там город ароматного зілля. Я блукав очамрілий від важких духмяних пахощів, шукаючи, як пробратися до старої Себастьяни.

Відколи Себастьяна пішла стежкою, що провадила до села прокажених, я частіше, ніж доти, пригадував собі, що я сирота. Я побивався, що нічого про неї не знаю. Питав про неї Галатео, гукаючи з дерева, коли він під ним проходив, але Галатео був ворогом дітей, бо вони часто спускали на нього з дерева живі ящірки, отож він давав своїм верескливим солодкавим голосом глузливі й незрозумілі відповіді. Тепер до колишньої цікавості — як то там у Пратофунго? — долучилося прагнення відшукати неню, отож я вештався без кінця посеред запахующих заростів.

З розложистої купи чебрецю підвелася якась біла постать у брилі й рушила до села. То був старий чоловік, один з прокажених. Я хотів спитати його про неню, отож підійшов ззаду настільки, щоб він міг мене почути, й мовив:

— Агов, пане прокажений!

Але тієї хвили, може, пробуджена моїми словами, підвелася тут же коло мене якась інша постать, сіла й ліниво потяглася. Та істота мала обличчя все в лусках, як засохла кора дерева, і пухнасту сиву бороду. Прокажений добув з кишені сопілку й заграв пискляво, наче хотів із мене покпити. І раптом я постеріг, що те сонячне пообіддя роїться від прокажених, котрі досі лежали в затінку чагарів, а зараз підводилися звільна у своїх світлих довгих жупанах і рушали під сонце, в напрямку Пратофунго, хто несучи музичні інструменти, хто городній реманент і витинаючи на них. Я позадкував, щоб не бути надто близько до того бороданя, і мало не наскочив на прокажену жінку, без носа, котра чесалася під кущем лавра. Я кидався туди й сюди і скрізь натикався на прокажених; без перешкод я міг іти лише в одному напрямку — до Пратофунго; його солом'яні стріхи, прикрашені китицями па-

перових літавців, видніли вже близько, коло підгір'я.

Прокажені не звертали на мене уваги, часом тільки котрийсь моргав мені або грав короткий акорд на органках, а все ж мені здавалося, що вони оточили мене і ведуть до Пратофунго, ніби спійманого звіра. Стіни хат у селі помальовані були в бузковий колір, а з вікна однієї з них ви- зирала напіводягнена жінка з бузковими плямами на обличчі й грудях, з лірою в руці. Побачивши нас, вона гукнула: «Вертають садівники!» — і почала грати на лірі. Зараз же з вікон та альтанок почали вихилатися інші жінки, дзвонячи дзвіночками і співаючи: «Здорові були, садівники!»

Я старався триматися середини вулиці, нікого не торкаючись, а проте опинився на розтоці, оточений звідусуди прокаженими. Чоловіки й жінки обсіли пороги своїх домів, одягнуті в споловілі, драні сорочки, з-під яких світилося грішне тіло: в волоссі їх стирчали квітки глоду й анемона.

Прокажені давали невеличкий концерт, як можна гадати, на мою честь. Декотрі нахилили скрипки в мій бік, зумисне довго водячи смичком по струнах, інші, як тільки я на них дивився, кумкали, мов жаби, ще інші показували мені чудернацьких блазнів, що підстрибували на нитці. Всі оті безладні звуки та жести і складали концерт, і я чув раз у раз приспів: «Чистеньке курчатко клювало шовковицю, забруднилося».

— Я шукаю мою мамку, — сказав я голосно, — стару Себастьяну: не знаєте, де вона?

Вони зайшлися сміхом, а вираз на лиці в них був злосливий і хитрий.

— Себастьяно! — гукнув я. — Себастьяно! Де ти?

— Тута, дитино, — озвався один прокажений, — добра, добра дитина! — і показав на якісь двері.

Двері відчинились, вийшла з них смаглява жінка, може, сарацинка, напівгола й татуйована, з гірляндю літавців, і пустилась у якийсь розгульний танок. Того, що потім сталося, я не зрозумів гаразд: чоловіки й жінки стали кидатися одне на одного і почалося те, що, як я згодом тільки дізнався, називається оргією.

Я скуливсь і намагався бути якомога меншим. Та раптом я вгледів стару Себастьяну, як вона прокладає собі дорогу через той клубок.

— Безсоромні гультаї! — сказала вона. — Могли хоч трошки зважити на ту невинну душу.

Вона взяла мене за руку й потягла звідти, тим часом як вони виспівували: «Чистеньке курчатко клювало шовковицю, забруднилося!»

Себастьяна мала на собі фіолетові шати чернечого-крою, але на її гладеньких, сливе без зморщок, щоках починали вже проступати плями. Я був радий, що знайшов мою пестунку, але zarazом боявся, що вона торкається моєї руки і напевне заразить мене проказою. Я сказав їй про те.

— Нічого не бійся, — відповіла Себастьяна. — Мій батько був пірат, а дід пустельник. Я знаюся на всякому зіллі, що лікує хвороби тутешні чи заморські. Вони тут натираються материнкою та слизом, а я собі потихеньку готую з жерухи та огірочника вивари і, поки віку, проказою я не захворюю.

— А ті плями на обличчі, неню? — спитав я, уже підбадьорившись, але ще не зовсім переконаний.

— З живиці, аби думали, що я також прокажена. Ходи до мене, вип'єш гарячого узвару: раз ти сюди попав, обережність не завадить.

Вона забрала мене до своєї хатки, що стояла трохи на узбіччі, чистої і досить заможної. Ми розбалакались.

— А Медардо? А Медардо? — уривала вона мене раз по раз. — От шалиган! От розбійник! Закоханий. Ох, бідолашна дівчина! А тут, тут! Ви там і гадки не маєте, що тут коять! Як вони все марнують! Ми собі від рота віднімаємо, щоб якомога більше давати Галатео, а тут... аби ти знав, що вони з тим усім роблять! Той Галатео ледащо, знаєш? І не він один! Що тут діється ночами! Та й удень також! А ті жінки! Таких срамотниць я не бачила зроду! Хоч би вміли давати лад збіжжю, де там! Нечупари, задрипанки! Ох, я казала їм про це в живі очі... а вони, знаєш, що мені відповіли?

Вельми задоволений зі своїх відвідин у пестунки, вибрався я другого дня ловити вугрів.

Я закинув вудку в ставочок, через який протікав струмок, і, чекаючи, задрімав. Не знаю, скільки я спав: збудив мене раптом якийсь шелест. Я розплющив очі й побачив руку, витягнуту над моєю головою, а на руці — волохатого червоного павука. Я обернувся: позаду стояв дядько у своєму чорному плащі.

Я підхопився з переляку, але тієї самої хвилі павук укусив руку, на якій сидів, і одразу зникнув. Дядько підніс руку до рота, виссав легко ранку і мовив:

— Коли ти спав, я побачив, як отруйний павук спускається з галузки просто тобі на шию. Я простяг руку, а він мене вжалив.

Я не повірив жодному його слову. Уже тричі, лагідно кажучи, дядько пробував мене в такий чи інший спосіб погубити. Але

тим разом павук напавду його вкусив, і рука починала вже пухнути.

— Ти мій небіж, — озвався Медардо.

— Так, — відповів я, трохи вражений, бо вперше він показав, що мене впізнає.

— Я впізнав тебе одразу, — мовив він, і докинув: — Павуче! Я маю тільки одну руку, і ту хочеш ти затруїти! Але що ж, краще, що ти зігнав злість на моїй руці, аніж мав ужалити цю дитину.

Наскільки мені було відомо, мій дядько ніколи не розмовляв таким побитом. У голові мені майнула думка, що він каже правду й що ні сіло, ні впало він став добрий, проте я одразу прогнав її, підступи були в його звичаях. Запевне він здавався якийсь змінений, вираз на його лиці не був жорстокий і затятий, як звикле, швидше змучений і зболідий — може, зі страху та болю від укусу. А може, і те, що він убраний був якось інакше — його чорний плащ був закурений, потріпаний і поцяткований сухим листям та колючою шкаралущею каштанів; убрання, видне з-під плаща, також було інакше, ніж звикле: не з чорного оксамиту, а з витертого та споловілого тьку, а на його нозі був не чобіт, а тільки вовняна панчоха в блакитну та білу смужку.

Показуючи, що мені до нього байдуже, я пішов поглянути на вудку, чи не піймався часом вугор. Ні, вугра не було, натомість на гачку блищав золотий перстень з діамантом. Я витяг його: на камені виднів вибитий герб Терральбів.

Виконт, перехопивши мій погляд, мовив:

— Не дивуйся. Проходячи сюдою, я побачив, як бився вугор, спійманий на вудку, і так мені його жаль стало, що я пустив його. А потім подумав за кривду, яку я вчинив рибалці, і надумав винагородити його тим перснем, останньою цінною річчю, що в мене лишилась.

Я слухав, роззявивши рота. А Медардо вів далі:

— Я ще не знав, що той рибак саме ти. Потім постеріг заснулого на траві, але радість, що я тебе бачу, змінилася скоро в страх через того павука, який на тебе спускався. Решту ти вже знаєш. — По тих словах він поглянув жалібно на свою руку, спухлу та посинілу.

Усе те могло бути нахабною брехнею, але я подумав, яка то була б гарна така несподівана зміна почуттів і скільки радості принесла б Себастьяні, Памелі та багатьом іншим людям, що терпіли від жорстокої вдачі мого дядька.

— Дядьку, — мовив я, — зачекайте тут на мене. Я побіжу до старої Себастьяни, вона знає всяке зілля, і попрохаю її про таке, що лікує від укусів павука.

— Пестунка Себастьяна... — озвався ві-

конт. Він лежав на траві, поклавши руку на грудях. — Як вона поживає?

Мені не стало духу сказати, що Себастьяна зовсім не заворіла на проказу; я буркнув тільки: «Та так собі, я вже йду», — і побіг, страшенно цікавий, що ж подумає Себастьяна про ці дивовижні речі.

Я застав пестунку в її хатці. Засапався з швидкого бігу й нетерплячки, отож переповів їй усе, недоладно, але баба зацікавилася куди більше укусом, аніж добрими вчинками Медардо.

— Червоний павук, кажеш? Так, так, я знаю зілля, яке йому потрібне... Одному лісорубові якось напухло плече... Зробився добрий, кажеш? Що ж ти хочеш, аби я тобі розповіла, він завжди був хлопцем, до якого треба вміти підійти. Де ж я діла те зілля? Треба йому з того зілля припарку. Ох, то був лайдак змалечку, той Медардо. На тобі зілля, я сховала його цілу торбину про всяк випадок. Власне, завжди так було... коли учинив якийсь бешкет, то приходив з плачем до няні... Глибокий той укус?

— Вся ліва рука отак розпухла, — мовив я.

— Ха-ха, дитя моє... — розсміялася вона. — Ліва... А де ж вона в нього, в панича Медардо, та ліва рука? Залишив її на чеській землі, у турків, хай їм сто чортів, там він залишив усю ліву половину свого тіла.

— А все ж... — упав я їй в річ, — а все ж... він стояв там, я тут, він підняв руку... отако... як же то може бути?

— Що ж ти, не знаєш, де ліва сторона, а де права? — здивувалася пестунка. — Ти ж знав уже, коли мав п'ять років...

Я вже нічого не розумів. Напевне, Себастьяна мала слухність, проте я пам'ятав усе навпаки.

— Ну, неси йому це зілля, мерщій, — сказала пестунка, і я побіг до дядька.

Я прибіг захеканий до струмка, але дядька там не було. Я роззирнувся довкола: він зник разом зі своєю спухлою, вжаленою рукою.

Надвечір я блукав по оливкових гаях. Нараз я побачив його. Він стояв на високому березі, закутаний у свій чорний плащ, спершись на стовбур. Обернувся до мене спиною і вдвлявся в море. Я відчув, що мене знову поймає ляк, ледве переміг себе й промовив тихенько:

— Дядьку, ось зілля від укусу.

Половина лица обернулася зненацька, скорчена лютою гримасою.

— Яке зілля, що за укус! — гарикнув він.

— Ну зілля, щоб гоїти... — мовив я.

Попередній лагідний вираз зійшов з обличчя дядькові, він був, очевидно, тільки якусь мить; тепер навіть усміх повертався поволі, але то був усміх твердий, штучний.

— Так... так... Добре дитя... постав у дупло он того дерева... я візьму його собі пізніше... — сказав він.

Я слухняно всунув руку в дупло. То було осине гніздо. Оси вилетіли на мене цілою хмарою. Я вдарився навітки, рій ос гнався за мною, я кинувся в воду і пірнув з головою. Тільки тоді мені пощастило спекатися ос. Вистромивши голову, я почув лихий сміх віконта, що йшов геть.

Знову він пошив мене в дурні. Але я так нічого й не зрозумів і пішов до доктора Трелоні, щоб із ним про те побалакати. Я застав англійця в хижці грабаря, він сліпав — рідкий випадок — при світлі каганця над твором про анатомію людини.

— Докторе, — спитав я, — чи траплялося, щоб людині, укушеній червоним павуком, минулося все?

— Червоний павук, мовиш? — аж схопився доктор. — Кого ж ще укусив червоний павук?

— Мого дядька, віконта, — пояснив я, — і, власне, коли я приніс йому від пестунки зілля, він знову став лихий, хоч уже здавався добрий, і не прийняв від мене допомоги.

— Допіру я лікував віконтові руку, вжалену червоним павуком, — мовив Трелоні.

— Ну й що? Він здавався добрий чи лихий?

Тоді доктор оповів мені про все, що було.

Коли я лишив дядька на траві зі спухлою рукою, там саме проходив доктор Трелоні. Він помітив віконта і, перестрашений, як завжди, старався сховатися між деревами. Але Медардо почув його ходу, підвівся й заволав: «Гей, хто тут?» «Якщо він побачить, — подумав англієць, — як я ховався, хтозна, що проти мене затіє», — і хотів нишком утекти. Але спіткнувся і впав у ставок. Дарма, що все життя провів на кораблях — доктор Трелоні не вмів плавати, борсався безпорадно посеред ставу, гукаючи пробі. Тоді віконт сказав: «Почекай на мене», забрів у воду, тримаючись своєю хворою рукою коріння дерева, і виставив ногу якомога далі вперед, так що доктор ухопився за неї. Довгий, тонкий віконт правив йому за линву, і він вибрався на берег.

Відчувши на суходолі себе в безпеці, доктор почав белькотати:

— О мілорде... дякую, дякую, мілорде... як же я зможу... — і раптом чхнув йому просто в обличчя, бо застудився.

— На здоров'я, — промовив Медардо, — але вгорніться, будь ласка, — і закинув полу свого плаща докторові на плече.

Доктор відмагався, збитий з плигу, як ніколи в житті. А віконт:

— Прошу, прошу, візьміть.

Тоді Трелоні й завважив спухлу руку в Медардо.

— Що за bestія вас укусила?

— Червоний павук.

— Дозвольте мені оглянути рану, я вилікую руку, мілорде.

Він привів його до дому грабаря, помазав руку маззю і перев'язав. Увесь той час віконт розмовляв з ним зичливо й привітно. Вони розійшлися, обіцяючи невдовзі зустрітися знову і зміцнити свою приязнь.

— Докторе! — сказав я, вислухавши його розповідь. — Віконт, якого ви лікували, зараз по тому знову вкинувся в своє люте шаленство і випустив на мене рій ос.

— То не той, котрого я лікував, — відповів доктор, примружуючи око.

— Як то, докторе?

— Довідаєшся свого часу. Тримай язик за зубами. А зараз не перешкождай моїм студіям, незабаром мають статися великі події.

І доктор Трелоні, не звертаючи на мене більше уваги, заглибився в незвичне для себе читання трактату про будову тіла людського. Очевидячки, він плекав якісь таємні плани, бо всі наступні дні був мовчазний та зосереджений.

Але вісті про двоїсту натуру Медардо почали тепер надходити з усіх усюд. Діти, заблукані в лісі, здибали там, на великий свій пострах, півчоловіка, спертого на млилицю, котрий брав їх за руку й відпроваджував додому, обдаровуючи фігами та коржками; вбогим удовам він допомагав носити хмиз, лікував псів, покусаних зміями: біднота знаходила на вікнах і порогах хат якісь таємничі дарунки; вирвані борвієм плодів деревця хтось випростував і втоптував потім землю, перш ніж господарі потикалися надвір.

І водночас поява віконта, сповитого у свій чорний плащ, була прїзвісткою лихих подій: пропалих дітей знаходили у печерах, вхід до яких було завалено камінням: гілкі дерев і відламані скелі падали раптом на перехожих бабів; щойно достиглі дині знаходили порозбивані на друзки без жодної мети, з самої тільки злостивості.

Праща віконтова вже давно влучала тільки в ластівок і то так, щоб їх не вбивати, а ранити і калічити. Але тепер почали бачити також ластівок із ніжками, перев'язаними та зміцненими патицками, із крильцями, позшиваними або позліплюваними воском: бачили цілу хмару таких ластівок, що літали обережно й трималися купою, ніби видужалі з якогось пташиного шпиталю; і подекували, хоч у теє й важко повірити, що власне Медардо був їхнім лікарем.

Одного разу буря заскочила Памелу разом з її козою та качкою на дальній пусто-

ші. Дівчина знала, що поблизу є грот, властиво, тільки невеличка заглибина в скелі, отож вона й побігла в той бік. Вона побачила стоптаний і полатаний черевик, що стирчав надвір, а в гроті — скулену половину чоловіка, загорнуту в чорний плащ. Вона хотіла тікати, але віконт угледів її, вийшов під зливу й промовив:

— Ховайся сюди, дівчино.

— І не подумаю, — відказала Памела. — Місяця там заледве на одного чоловіка, і ви могли б там мене розплющити на млинень.

— Не бійся, — відказав віконт. — Я зостанусь надворі, то ти помістишся чудесно разом зі своєю козою та качкою.

— Коза й качка можуть мокнути.

— Побачиш, ми їх якось притулимо.

Памела, котра чувала про дивні напади доброти в віконта, подумала: «Ну що ж, спробуймо» — і скулилась у гроті, втиснута поміж двох своїх звірят. Віконт став перед входом до гроту, тримаючи напнутий плащ, щоб захистити від дощу і козу й качку. Памела поглянула на руку, що тримала плаща, хвилю придивлялася до власних рук, порівнювала одну з другою, а тоді нагло зайшлася сміхом.

— Мене тишить, що тобі так весело, дівчинко, — мовив віконт, — але чого ти смієшся, якщо дозволиш спитати?

— Сміюся, бо зрозуміла те, од чого всі в нас у селі з глузду зсунулися.

— Що ж саме ти зрозуміла?

— А те, чому ви часом добрий, а часом лихий...

— Ну-ну, кажи.

— Тепер я знаю, що ви — та друга половина. Той віконт, який живе в замку, то одна половина. А ви — то друга, що буцімто пропала на війні, а тим часом нині повернула. І це — добра половина.

— Гарно сказано. Дякую.

— Ох, просто так воно й є, я не правлю якихось компліментів.

Ото і є подвиг Медардо, такий як його Памела пізнала того вечора. То була неправда, що гарматне ядро розбило половину його тіла. Постріл розлупив його тільки навпіл. Одну половину підібрали з бойовиська ті, котрі рятували поранених; другої, заваленої під стосом християнських і бусурманських трупів, ніхто не помітив. Глупої ночі на бойовисько вийшло двоє пустельників, хтозна, чи тих, що визнають правдиву віру, чи некромантів. Пустельники ті, як то буває під час воєн, жили на землі нічийній — поміж двома ворожими військами і, можливо, пробували поєднати Трійцю християнську та аллаха Магомета. Через своє особливе милосердя пустельники, наткнувшись на розполовинене тіло

Медардо, занесли його до своєї яскіні і там, за допомогою тільки їм знаних бальзамів та мастей, повернули його до життя й вилікували. Вбившись у силу, поранений попрощався зі своїми рятівниками і, кульгаючи на милиці, пройшов за місяці й роки ряд християнських країн, аж нарешті дістався отчого дому, дивуючи всіх по дорозі своїми добрими вчинками.

Переповівши Памелі свою історію, добра половина віконта попросила пастушку, щоб вона розказала про себе. І Памела оповіла, як то лихий Медардо сікався до неї, змушуючи її утекти з дому і блукати лісами. Розповідь та дуже зворушила доброго Медардо, і він однаково пожалів і переслідуювану цноту, і позбавлене вітих життя лихого Медардо, і осліплення бідолашних батьків Памелиних.

— Ох, мої батьки — то пара старих лотрів, — мовила Памела. — Нема чого їх жаліти.

— Але подумай лишень, Памело, як їм, либонь, смутно у своїм старім домі не мати нікого, хто б про них турбувався і помагав їм у праці на полі й в оборі.

— Хай їм завалиться на голову та їхня оборя! — сказала Памела. — Я починаю розуміти, що ви маєте трошки зам'яке серце; замість розправитися зі своєю другою половиною за ті всі безчинства, які вона виробляє, ви, як видно, жалієте її.

— Як же не жаліти? Я знаю, що то значить бути половиною людини, то як же я міг би не спочувати.

— Але ви інший. Теж трохи ніби не при собі, а проте добрий.

Тоді добрий Медардо мовив:

— О Памело, то, власне, добрий бік розполовинення: відомо, як тяжко для кожної людини, для кожної на світі істоти почуття своєї непевності. Поки я був цілий, не розумів того, ходив глухий і неприступний посеред болю та ран, про які всюди там, де людина ціла, я гадки не мав. Не тільки я, Памело, істота розколота й розщеплена, — така й ти, і всі інші... Я відчуваю тепер братерство, що його перед тим, як був цілий, зовсім не знав: братерство зі всіма каліцтвами та ганджами цього світу. Якщо ти підеш зі мною, Памело, навчись відчувати болі чужі й лікувати свої власні, лікуючи їхні.

— Усе це гарно, — відказала Памела, — але я маю власний клопіт з тим другим вашим уламком, котрий закохався в мене і невідомо, що хоче зі мною зробити.

Мій дядько опустил плаща, бо громовиця уже перейшла.

— Я також у тебе закоханий, Памело.

Памела жваво вискочила з гроту.

— Яка радість! На небі веселка, а я зна-

йшла нового зальотника. Також тільки половина, але добра душа.

Вони йшли під деревами, що вилискували ще після дощу, по розмоклих стежках.

— Що ж нам робити? — спитала Памела.

— Ми могли б піти до твоїх батьків, бідолашних старих, і допомогти їм трохи в роботі.

— То йди, коли хочеш, — буркнула Памела.

— Звичайно, я того хочу, моя мила, — сказав віконт.

— А я лишаюсь тут, — мовила Памела, спинившись зі своєю козою й качкою.

— Разом робити добрі вчинки — то єдиний спосіб кохатися.

— Шкода, я гадала, що є ще й інші способи.

— Прощавай, люба. Принесу тобі медяника. — І віконт подався стежкою, підскакуючи на милиці.

— Що ти на це скажеш, козо? Що ти на це скажеш, качатко? — мовила Памела, зоставшись зі своїми звірятами. — Чи самі тільки такі йолопи мені судилися?

VIII

Відколи повсюди стало відомо, що вернула друга половина віконта, настільки добра, наскільки перша була лиха, в житті Терральби зайшли великі зміни.

Ранками я товаришив докторові Трелоні в його обході пацієнтів, бо доктор потроху зачав знову братися до медицини й досліджувати всілякі недуги, що ширилися серед нашої людності, ослабшої за минулі роки довгим голодуванням; недуги, якими до цього часу він ніколи не сушив собі голови.

Ми простували путівцями і раз по раз натикалися на якийсь знак, що мій дядько пройшов там перед нами. Мій дядько, той добрий, очевидячки, щоранку також робив свій власний обхід не тільки хворих, але й бідних і старих, котрі могли потребувати помочі.

У саду в Бачачії, наприклад, стиглі овочі гранату були всі пообв'язувані хусточками. Ми збагнули одразу, в Бачачії болять зуби. Мій дядько пообгортав овочі, щоб вони не порепалися і не розсипали зерен, поки їхній власник через біль зубів не міг їх зібрати, а водночас як знак для доктора Трелоні, аби зайшов до слабого і приніс із собою щипці вирвати зуби.

Пріор Чеко мав на терасі соняшник, що ріс якось марно і не хотів зацвітати. Того ранку ми побачили трьох курок, прив'язаних за лапи до поруччя. Вони дзьобали зерно, та ще й скидали білий послід до ва-

зона з соняшником. Ми зрозуміли, що на пріора напала бігунка. Мій дядько прив'язав курей, щоб угноїти землю в вазоні, а крім того звернути увагу доктора, що він там притьмом потрібний.

На сходах коло старої Джіроміни ми побачили цілу низку слимаків, що тяглися аж до дверей: грубих слимаків, добрих для їжі. То був подарунок, якого мій дядько приніс Джіроміні з лісу, а заразом знак, що з серцем у баби гірше, нехай доктор заходить поволі, аби її не настрашити.

Усі ті знаки обмислив добрий Медардо, аби не турбувати хворих раптовим викликом лікаря й аби Трелоні завчасу знав, про що йдеться, і міг приборкати свою нехоть входити до чужих домів і одвідувати пацієнтів, про болячки яких він нічого не знав.

Нараз у долині зчинився гвалт:

— Лихий! Іде Лихий!

Хтось саме угледів лиху половину мого дядька, що скакав кінно десь поблизу. Кожний тоді давав драла, а найперший з усіх доктор Трелоні, тягнучи мене за собою.

Пробігаючи коло дому Джіроміни, ми бачили на сходах потолочених слимаків — саму слизь та уламки шкаралупи.

— Тут уже проходив він! Тікаймо!

На терасі в пріора Чеко кури прив'язані були на лозовій плетениці, де лежали й сушилися помідори, і гарненько запаскудили ті дари божі.

— Тікаймо!

У саду Бачачії всі дозрілі гранати лежали побиті, з галуззя звисали тільки пусті хусточки.

— Тікаймо!

Отак-то плинуло наше життя того часу поміж милосердям і пострахом. Добрий (так називали ліву половину мого дядька на відміну від Лихого або другої половини) почав скрізь славитися за святого. Всі покривджені долею, бідаки, зраджені жінки, всі, кого щось мучило, поспішали до нього. Він міг би те використати і стати віконтом замість тамтого. Проте він і далі провадив мандрівне життя, крутився по околиці в чорному драному плащі, на милиці, в білій і блакитній латаній панчосі, чинячи добро однаково і тим, котрі його про те прохали, і тим, котрі його брутально проганяли. Варто було, щоб якась вівця зламала ногу, впавши в ущелину, або п'яничка витяг ножа в таверні, або невірна жінка побігла нічною добою до свого любчика, а вже він з'являвся, ніби з неба впав, чорний і худий, з лагідним усміхом, подаючи допомогу чи добру раду, запобігаючи гвалту та гріхові.

Памела все ще сиділа в лісі. Почепила собі гойдалку між двома соснами, потім

другу для кози і ще одну, легшу, для качки й бавила там час, гойдаючись укупі зі своїми звірятами. О певній порі, кульгаючи посеред сосон, з'являвся Добрий з клуночком під пахвою. То було брудне хустя, яке він збирав у старців, сиріт і хворих, кинутих напризволяще; він приносив те все прати Памелі, даючи нагоду і їй чинити людям добро. Памела нудила світом у лісі й охоче прала сорочки в струмку, а він їй допомагав. Потім вона розвішувала все сушити на шнурках від гойдалок, а Добрий, присівши на камені, читав їй уголос «Визволеній Єрусалим».

Памелі було байдуже до тієї лектури; розлігшись вигідно на траві, вона ськалася (бо, живучи в лісі, набралася всяких комах), чухалася галузкою рослини, званої жанделек, позіхала, пальцями босих ніг піднімала з землі камінці й роздивлялася на свої литки, рожеві та дебели, нівроку. Добрий, не відриваючись від книжки, завзято декламував октаву по октаві з наміром ушляхетнити звичай того простого дівчати.

Але вона, не слухаючи того читання й вельми змуджена, потихеньку намовила свою козу полизати півобличчя Доброго, а качку — вмотитися на книжці. Добрий аж підскочив й несамохіть одсахнувся, підкидаючи вгору книжку, що згорнулася. Тієї самої хвили з-поміж дерев вибіг на коні Лихий з наставленою в бік Доброго косою. Вістря коси попало в книжку і розрізало її вздовж навпіл. Частина зі спинкою залилася в руках Доброго, друга розсипалася тисячею розполовинених сторінок у повітрі. Лихий поїхав геть галопом; безперечно, він замірявся стягти півголови Доброму, та, на щастя, обоє звірят утрутилися в найслухнішу мить. Сторінки поеми Тассо з білими берегами й половинами віршів, розвіяні вітром, поосідали на гіллі сосон і на траві, деякі попливли за водою струмком. З вершка пагорба Памела споглядала, як пурхали білі сторінки, й мовила: «Як гарно!»

Кілька тих розполовинених сторінок долетіло до стежки, якою йшли ми з доктором Трелоні. Доктор піймав одну на льоту, крутив її в руці і так і сяк, намагаючись розшифрувати ті вірші без початку; зрештою похитав головою:

— Нічого не розумію... чш... чш...

Слава про Доброго дійшла також до гугенотів, і не раз бачили, як старий Езекиїл стояв на белебні поживклого вже виноградника і вдивлявся в круту каменясту дорогу, що вела з долини.

— Тату, — мовив один з його синів, — я часто бачу, як ви дивитесь у долину, буцімто чекаєте, що хтось звідти прийде.

— Чекати — звичайна річ, — відповів Езекиїл, — справедливий чекає з довірою, не праведний — із ляком.

— То, може, ви Кулявця-на-другу-ногу виглядаєте, тату?

— Ти щось чув про нього?

— У долині тільки й мови, що про Куксу-Каліку. Гадаєте, він прийде аж сюди, до нас?

— Оскільки наша земля — се земля справедливих, а він чоловік справедливий, то чому ж не мав би прийти?

— Наша дорога крута й нелегка для того, хто йде на миліці.

— Уже був один Безногий, котрий знайшов собі коня, аби сюди дістатися.

Слухаючи Езекиїлової мови, інші гугеноти почали збиратися довкола нього, виходячи з-поміж лози. На згадку про віконта вони затремтіли.

— Отче наш, Езекиїле, — озвався хтось, — коли прийшов отой Прибитий одної ночі й блискавка спалила півдуба, ви сказали, що, може, надійде день, коли нас відвідає кращий мандрівець.

Езекиїл кивнув головою, аж його борода лягла на груди.

— Отче, той, про якого зараз була мова, також Кульгавий, так само як тамтой, а все ж інакший, як тілом, так і душею: милосердний настільки, наскільки той жорсткий. Чи то він гість, якого ви сподівалися?

— Кожний подорожній на кожному гостинці може ним бути, — відказав Езекиїл, — а тому й він також.

— Отож сподіваймося, що то буде він, — мовили собі гугеноти.

Дружина Езекиїлова простувала з нерухомим, утопленим перед себе поглядом, котючи візок хмизу.

— Ми сподіваємося завше того, що найкраще, — сказала вона, — але навіть коли той, хто шкандибає до нас горбами, тільки бідний покалічений на війні чоловік, добрий чи лихий, ми день при днєві повинні чинити, що нам наказує справедливість, і порати наше поле.

— Розуміється, — мовили гугеноти, — хіба ж ми повідали щось таке, що тому суперечить?

— Отож скоро всі зійшлися на одному, — сказала жінка, — можемо повертати до мотик і вил.

— Голод і зараза! — спалахнув Езекиїл. — Чому ви кинули копати?

Гугеноти розбіглися поміж рядів винограду, піднімаючи покидані на землю знаряддя. Але тієї хвили Езав, котрий, користаючись із неувважності батька, видряпався на фігове дерево, щоб під'їсти перші овочі, заволав:

— Аж ген, ґ долині! Хто ж то їде до нас мула?

Справді, крутим плаєм нагору спинався мул, несучи прив'язану до кульбаки половину людини. То був Добрий, котрий купив ту стару вилинялу худобину, коли її мали втопити, така-бо вона була вже хирлява, що не годилася навіть на заріз.

— Ну що ж, я важу тільки половину людської ваги, — сказав він сам собі, — мене ще цей старий мул якось повезе. А, мавши верхівця, він може робити добрі вчинки далі. — І на перші відвідини обрав оселля гугенотів.

Гугеноти привітали його врочисто, стоячи лавами і співаючи псалом. Потім старий підійшов до гостя й поздоровкався з ним, наче з братом. Добрий зііз із мула, церемонно відповів на привітання, поцілував у руку дружину Езекиїла, що стояла похмуро, запитав усіх про здоров'я, простяг руку, щоб погладити закустрану голову Езавові, котрий притьмом відсахнувся, вислухав розповіді про утиски, зворушений і повний обурення на гнобителів. Очевидячки, про ті речі говорилося, не згадуючи релігійні суперечки, приписуючи ті нещастя радше людській злості, та й годі. Медардо помінув той факт, що гнобить їх церква, до якої він належав, а гугеноти зі свого боку не вкидалися в питання віри, між іншим і з остраху зрадити себе якоюсь богословською помилкою. Скінчили вони невразною балаканиною про милосердя, ганячи усякий гніт та зловживання. Всі погодилися на одній думці, але настрої був радше стриманий.

Далі Добрий об'їхав поля, пожалів господарів через мізерні врожаї і тішився, що принаймні жито вродило.

— Чому його продаєте? — спитав він.

— По три скуди за фунт, — сказав Езекиїл.

— Три скуди за фунт? Таж біднота в Терральбі сидить голодом, приятелю, і не може купити собі навіть жменьки жита! Може, ви не знаєте про теє, що град витовк урожай жита, там, у долині, і що тільки ви одні можете врятувати стільки родин від голоду?

— Знаємо, — мовив Езекиїл. — Саме тому ми й зможемо продавати по добрій ціні...

— Але ж подумайте, яким добродійством було б для тих нещасливих, коли б ви спустили ціну... Подумайте, скільки ви можете зробити добра...

Старий Езекиїл став перед Добрим, згорнувши на грудях руки, і всі гугеноти прибрали тієї самої постави.

— Чинити милосердя, брате мій, — мовив він, — то не значить зараз спускати ціну.

Добрий, ходячи по їхньому полю, бачив, як старий довів до повного виснаження людей роботою під пекучим сонцем.

— Кепський у вас вигляд, — сказав він дідові з такою довгою бородою, що, копаючи, той скородив нею землю, — хіба ви вже так почуваєте себе при здоров'ї?

— Так добре, як може почувати себе той, хто копає десять годин поспіль, маючи сімдесят років на карку, а в животі лишень юшку з ріпи.

— То мій родич Адам, — пояснив Езекиїл, — невтомний трудівник.

— Але ж ви повинні вже відпочити й добре підживитися, такі-бо старі, — вів далі Добрий, однак Езекиїл брутально відтрутив його набік.

— Ми всі тут однаково працюємо на хліб, брате мій, — заявив він тоном, що не допускав суперечки.

Спершу, як тільки зііз із мула, Добрий хотів сам прив'язати свою худобину і попросив шаньки паші, щоб підживити його після виснажливої дороги. Езекиїл та його дружина зирнулися поміж собою: як на них, такому мулові стало б пучка петрових батогів. Але саме тоді гостя палко вітали, отож вони звеліли принести ту шаньку. Проте зараз старий Езекиїл схаменувся: не подоба, щоб такий здохляка з'їв пашу, якої й так їм бракувало! Отож так, щоб не почув гість, він покликав Езава й сказав йому стиха:

— Іди до мула, забори в нього шаньку, дай щось інше.

— Напар проти ядухи?

— Полущені качани, горохвиння, що хочеш.

Езав пішов і зняв шаньку з голови мулові, котрий почастував його копитом, так що хлопець довгий час кульгав. Як відшкодування, він сховав пашу, щоб потім нишком продати її, і сказав, що мул усе встиг з'їсти.

Сонце вже сідало, Добрий стояв з гугенотами на полі й ніхто не знав, що ще сказати.

— У нас іще на добру годину роботи, гостю, — озвалася дружина Езекиїла.

— Більше не буду вам перешкоджати.

— Щасливої дороги, гостю.

І добрий Медардо поїхав на своєму мулові.

— Бідолашний інвалід війни, — сказали жінки, коли він був уже далеко, — скільки їх поневіряється по тих краях? Сердега!

— Сердега, то правда, — притакнули всі родичі.

— Голод і зараза! — волав Езекиїл, ходячи полями й піднімаючи стиснуті кулаки, бо бачив партацьку роботу і шкоду, заподіяну суховієм. — Голод і зараза!

Я часто ходив ранками до майстерні П'єтрокіодо й роздивлявся на машини, які вигадливий майстер конструював. Тесля щораз більше журився та побивався відтоді, як Добрий почав відвідувати його ночами, нагадуючи про похмуру мету, якій служили ті винаходи, й заохочуючи його змайструвати такі механізми, які сприяли б добру, а не зненависті.

— То які ж механізми повинен я збудувати, пане Медардо? — питав П'єтрокіодо.

— Зараз я тобі поясню: ви могли б, приміром... — І Добрий починав описувати машину, яку він би замовив, коли б був тут паном замість своєї другої половини; щоб краще пояснити, він виводив химерні малюнки.

П'єтрокіодо здавалося спочатку, що той механізм мав би бути органом і видобував би найсолодші, найлагідніші звуки, і вже брався до шукання відповідного дерева на туби, аж тут інша розмова з Добрим збивала його з пантелику, оскільки виявлялося, що з туб треба видобувати не тони, а борошнс. Коротко кажучи, органи мали бути органами, а водночас млином, що мав молоти борошно для бідних, а якщо змога, то й піччю — пекти коржі. З кожним днем Добрий удосконалював свою вимріяну машину й покривав шкiцями стоси паперу, але П'єтрокіодо ніяк не міг за ним устигнути, бо та орґано-млино-піч мала також витягати воду з колодязя, заощаджуючи працю віслюкам, а на додачу рухатися на колесах, щоб обслужити якнайбільше сіл, а в дні святкові мала висіти в повітрі, щоб ловити в напнуті сіті метелики.

Тесля мав уже підозру, що будувати добрі машини людині не до снаги, і єдине, що може діяти практично й непомильно, то шибениці та причандалля тортур. Бо на правду, як тільки Лихий пропонував П'єтрокіодо якийсь новий механізм, майстер зараз бачив спосіб його виконання і брався до роботи, кожна подробиця здавалася йому досконалою й незмінною, і по скінченні праці виходив з того правдивий шедевр техніки та винахідливості.

Майстер не раз питався себе: «Може, в мені самому сидить зло, бо мені тільки даються знаряддя жорстокості?» І все ж він обдумував далі знаряддя тортур з властивим собі запалом і кмітливостю.

Одного дня я побачив, що він працює над якоюсь незвичною шибеницею: біла рама обіймала дошку з чорного дерева, а шнур, також білий, проходив через два отвори, де повинен був висіти зашморґ.

— Що ж то за пристрій, майстре? — спитав я його.

— Шибениця, щоб вішати в профіль, — пояснив він.

— Для кого ж ви її змайстрували?

— Для чоловіка, котрий сам страчує й сам стратенець. Одна половина голови карає на горло, а друга всувається в зашморґ і пускається духу. Хотів би я, щоб ті дві половини помилилися.

Я зрозумів, що Лихий, слухаючи про дедалі більшу популярність своєї доброї половини, поклав її негайно згладити зі світу.

Очевидячки, він викликав своїх шпигів і сказав їм:

— Якийсь підозрілий волоцюга уже давно вештається по наших землях і баламутить людей. До завтрашнього ранку ви маєте зловити заколотника й порішити його.

— Слухаємося, вельможний пане, — мовили шпиги й пішли собі. Мавши тільки одне око, Лихий не завважив, що відповідаючи вони презирнулися.

Треба додати, що на той час у палаці була змова, й ті шпиги також брали в ній участь. Змовники хотіли ув'язнити половину віконта, ту, що була при владі, й передати замок разом із титулом другій половині. Добрий нічого про теє не відав. Він спав у шопі на сіні і, прокинувшись раптом серед ночі, побачив, що його оточили збройні люди.

— Не бійтеся, — сказав їхній ватажок. — Віконт послав нас убити вас, та нам уже ввірилася жорстока тиранія, і ми постановили забити його, а вас поставити натомисть.

— Що я чую? І ви це зробите? Я питаю: ви вбили вже віконта?

— Ні, але вб'ємо до ранку.

— Ох, слава богу. Ні, ні, не плямуйте себе більше кров'ю, і так уже забагато її пролито. Чого доброго могла б дати влада, породжена вбивством?

— Нічого, замкнемо його в вежі та й по всьому.

— Не здійсмайте руки ані на нього, ані на когось іншого, закликаю вас! Я однаково вболіваю над люттю віконта, але не маю на те іншої ради, як подавати йому приклад лагідності й чесноти.

— В такому разі доведеться забити вас, пане.

— Ох ні. Кажу ж я вам, не треба нікого вбивати!

— Що ж діяти? Або ми вб'ємо віконта, або доведеться йому скоритися.

— Візьміть оцього слоїка. Він містить одробину цілющої масті, нею чеські пустельники повернули моє здоров'я, і вона не раз ставала мені в пригоді, коли крутило на погоду, моя величезна близна дається

таки взнаки. Віднесіть масть віконтові й скажіть йому тільки єдине: то дар від того, хто добре знає, що то мати всі жили на кінцях зшиті.

Шпиги віднесли віконтові слоїк з мастю, і той зараз їх засудив на шибеницю. Щоб урятувати товаришів, решта змовників постановила зчинити бунт. Але вони були не досить обережні, змову викрили й потопили в крові. Добрий приносив квіти на гробки і втішав удів та сиріт.

І тільки стара Себастьяна ніколи не давала себе зворушити добрістю Доброго. У своїх милосердних мандрах Добрий не раз спинав мула перед хатиною пестунки й відвідував її, завжди сердечний і турботливий. Але вона ніколи не пропускала нагоди вилаяти його. Може, то було від природного інстинкту материнського, а може, тому, що старість починала тьмарити її думки, та тільки мамка не могла якось здати собі справи з роздвоєння Медардо: вона шпетила одну половину з вини другої, одній давала раду, що могла б тільки другій стати в пригоді, і так далі.

— А чому ти відтяв голову півневі баби Біджін, нещасниці, що тільки його одного й мала? Такий здоровий, а такі паскудні витівки робиш!

— Але чому ти мені це кажеш, неню? Адже ти знаєш, що то не я зробив...

— Отакої! Цікаво: хто ж тоді то зробив?

— Я. Але...

— От бачиш!

— Але не той я...

— Я вже стара, ото ти й думаєш, що я здитиніла! Тільки почую про якесь паскудство, зараз дізнаюся, що то твоя рука. І кажу собі: я могла б присягнутися, що знати пальці Медардо...

— І щораз помиляєшся!

— Помиляюся... Ви, молоді, завжди кажете нам старим, що ми помиляємось... А ви самі? Подарував свого костура старому Ісидорові...

— Так, то був справді я...

— І ще хвалишся? Він пригодився йому духопелити бідолашну жінку.

— Він сказав, що йому важко ходити, бо має подагру.

— Збрехав! А ти зараз віддаєш йому костура... Він його побив на жінчиній спині, а ти шкутильгаєш, спираючись на розсоху. Безголовий ти, от що! Завжди те саме! Тоді напоїв брагою бугая в кума Бернардо?

— То не я...

— Аякже, не ти! Недарма всі кажуть: то все робить він, віконт!

ність до старої мамки, а й тому, що в тім часі він ревно допомагав нещасливим прокаженим. Відпорний на заразу (він тим також, здається, завдячував таємним лікам пустельників), крутився по селу, випитуючи кожного докладно про його потреби й не даючи нікому спокою, допоки не робив для нього все, що було в його змозі. Дуже часто трюхикав верхи на мулі туди й назад дорогою між Пратофунго і домком доктора Трелоні, звідки він привозив поради й ліки. Бо хоч доктор і далі не зважувався наближатися до прокажених, а все ж за посередництвом доброго Медардо починав ними цікавитися.

Але заміри мого дядька йшли далі: він хотів вилікувати не тільки тіла прокажених, а й їхні душі. Він завжди був серед них, повчав їх, пхав носа не в своє діло, все чимось обурювався й виголошував казання. Прокажені духу його не переносили. Щасливі, привільні часи Пратофунго минулися без вороття. Перед тією тоненькою постаттю, штиво випростаною на своїй єдиній нозі, вбраною в чорне, врочистою і щедрою на сентенції, ніхто не міг зазнати якоїсь утіхи, бо боявся, як би його не вилаяли або не висміяли. Навіть музика, через постійні докори за її легковажність, вже не будила добрих почуттів, а їхні оригінальні інструменти, покинуті, припали пилом. Прокажені жінки, не знаходячи вже розради у веселій сваволі, опинились раптом на самоті зі своєю страшною хворобою й цілими вечорами плакали та побивались. «З двох половин добра гірша від лихої», — почали говорити в Пратофунго.

І не тільки серед прокажених почала пригасати любов до Доброго.

— Добре, що те ядро розщепило його тільки навпіл, — казано. — Бо коли б він був у трьох уламках, хто знає, що їще довелось б нам побачити.

Гугеноти ставили тепер сторожу й проти нього: на їхню думку, він зовсім пустився берега, приїжджав до них кожної пори, стежив, скільки мішків зерна мають вони в своїх засіках, шпетячи їх за надмірно високі ціни, а потім розповідав по всіх усядах, шкодячи їхньому гendлю.

Так плинув час у Терральбі, а наші почуття ставали щораз похмуріші й тупіші, оскільки ми бачили, що нам життя немає поміж злістю та чеснотою, однаково нелюдськими.

X

Немає такої місячної ночі, під час якої в душах лихих людей не вилаялась б гадюкою підступна думка, а в душах милосердних не

Добрий часто навідував Пратофунго не тільки тому, що відчував синівську прихиль-

розквітали б лілеї зречення й самопосвяти. Так ото серед згір'їв Терральби дві половини Медардо блукали, шарпані суперечливими пристрастями.

Ухваливши вкінці постанову, кожен свою, вони вирушили обидві ранком, щоб її виконати.

Памелина матір, пішовши по воду, попала в наставлену пастку й мало не втонула в криниці. Коли вона, вчепившись за вірвовку, закричала: «Рятуйте!» — в отворі криниці, на тлі неба, побачила над собою постать Лихого, котрий мовив:

— Я хотів лиш побалакати з вами. От що я собі надумав: коло вашої дочки Памели упадає якийсь розполовинений волоцюга. Вам треба його примусити побратися з нею. Він увів її в неславу, і коли він шляхтич, то повинен спокутувати гріх. Я так собі думаю; не вимагайте од мене дальших пояснень.

Батько Памели ніс із-під преса мішок олив зі свого дерева, але мішок був дірявий, і розсипані оливки вистелили на стежці безперервний слід. Чуючи, що ноша якось полегшала, батько скинув мішок з плечей і переконався, що він майже порожній. Але зараз побачив, що стежкою за ним іде Добрий, збираючи розкидані оливки у поли плаща.

— Я йшов слідком, бо хотів з вами побалакати; так щасливо складається, що міг урятувати й ваші оливи. От що лежить мені на серці: віддавна вже мислю собі, що моя присутність тут, замість полегшити людські нещастя, ще більше їх погіршує. Я йду з Терральби. Але тільки з умовою, що мій відхід поверне спокій двом особам: вашій дочці, котра спить у печері, хоча б їй могла випасти щаслива доля, і моїй нещасній правій половині, котра не повинна жити самотою. Памела і віконт повинні поєднатися шлюбом.

Памела саме муштрувала вивірки, коли наткнулася на свою неньку, котра вдавала, що прийшла до лісу по шишки.

— Памело, — сказала мати, — саме час, щоб той волоцюга, званий Добрим, оженився з тобою.

— Що то за вигадка? — спитала Памела.
— Він тебе ославив, то нехай тебе і бере. Він такий добродушний, що коли ти йому про те скажеш, напевне не одмовить.

— Але звідки тобі таке спало в голову?

— Цить. Коли б ти знала, хто мені те порадив, не задавала б стільки питань: Лихий сам те сказав, наш ясновельможний віконт.

— А, чорт! — сказала Памела, пускаючи вивірку на коліна. — Дідько його зна, що він проти мене замишляє.

Невдовзі, саме тоді, коли дівчина вчила-

ся свистіти на стеблі трави, вона спіткала свого батька, котрий нібито збирав хмиз.

— Памело, — озвався батько, — пора вже, аби ти сказала «так» Лихому віконтові — звісно, як він з тобою обвінчається в церкві.

— То твоя власна думка чи хтось тобі її підказав?

— Тобі не хочеться стати віконтесою?

— Відповідай на моє питання.

— Гаразд. Знай же, що тобі підказала найзичливіша душа, яка може бути: той волоцюга, якого кличуть Добрим.

— Хай він собі не морочить тим голови. Побачиш, що я й сама все обдумаю.

Ганяючи своїм худим коником по розпалдинах, Лихий обмірковував свій підступний план: якщо Памела вийде заміж за Доброго, то за правом буде дружиною Медардо ді Терральба, себто його, Лихого. Під охороною того права він легко відбере її в суперника, такого згідливого й зовсім не воявничого.

Але коли він зустрів Памелу, та сказала йому:

— Віконте, я наважилась: якщо ви хочете, ми можемо побратися.

— Ти і ще хто? — спитав віконт.

— Я і ви. Оселюся в замок й буду віконтесою.

Такого Лихий не сподівався. «В такому разі, — подумав він, — не треба влаштовувати тієї всієї комедії і одружувати її з моєю другою половиною: попросту оженюся з нею та й годі».

— Авжеж, хочу, — мовив він.

Памела на те:

— Тоді домовтеся з моїм батьком.

Незабаром Памела зустріла Доброго, він їхав на своєму мулові.

— Медардо, — мовила вона, — я зрозуміла, що справді в тебе закохана, отож, коли хочеш зробити мене щасливою, проси моєї руки.

Бідолаха, котрий для її добра зважився на таке велике зречення, роззявив рота з подиву. «Але ж коли вона щаслива вийти заміж за мене, то не можна ж її намовляти, аби вона побралася з іншим», — подумав він і сказав:

— Люба моя, я миттю все приготую до тієї врочистості.

— І домовся з моєю матір'ю, не забудь, — мовила вона.

Вістка, що Памела віддається, збаламутила всю Терральбу. Одні казали, що за того, інші, що за другого. Її батьки, здавалося, навмисне все якомога більше заплу-

тували. То певно, що в замку уряджено й оздоблено все, як на велике свято. Сам віконт справив собі стрій з чорного оксамиту з величезними буфами коло рукавів і штанів.

Та волоцюга теж гарненько вичистив скреблом свого мізерного мула й полатав одяг на ліктях та колінах. На всяк випадок у церкві наглянсували всі канделябри.

Памела сказала, що вийде з лісу тільки тоді, коли вже настане час вінчатися. Свої передшлюбні закупки вона доручила мені. Пошила собі сукню з вуаллю і страшенно довгим шлейфом, сплела вінок і перепаску до сукні з лаванди. А що од вуалі залишилося їй ще чимало матеріалу, то пошила шлюбну сукню своїй козі, другу — своїй качці і бігала так по лісу з обома улюбленками, аж вуаль геть подерлася об галуззя, а шлейф визбирав з лісових стежок усю соснову глицію й каштанову шкаралупу.

Але перед весіллям вона ходила вже задумана й, здавалося, чогось боялася. Сиділа на чолупку бездеревного пагорка, з шлейфом, завинутим довкола ніг, у зсунутому набакир вінку з лаванди, й, підперши рукою голову, поглядала на довколишні ліси та зітхала.

Тоді я був коло неї, бо мав їй слугувати за пажу разом з Езавом, котрий, щоправда, десь пропав.

— За котрого ти віддаєшся, Памело? — спитав я.

— Не знаю, — відповіла вона. — Не знаю, що взагалі буде. Чи все піде добре? Чи все піде зле?

В лісі раз по раз розлягався то горловий окрик, то знову зітхання. То двоє розполовинених претендентів, схвилювані чеканням, блукали лісовими манівцями, закутані в чорні плащі, один на худому коні, другий — на вилялятому мулі, мурмочучи й зітхаючи, в якійсь неспокійній задумі. Кінь перескакував розпадини й урвища, мул терпеливо спинався на схилю, і обидва верхівці ні разу не зіткнулися.

Світало вже, коли кінь на скаку зсунувся в розпадину й закульгав; отож Лихий не встиг вчасно на весілля. Натомість мул трюхикав поволі, але без пригод, і Добрий дістався до церкви одночасно з нареченою. Довгий шлейф її сукні підтримували ми обоє з Езавом, якого зрештою мені довелося тягти силоміць.

Побачивши, що за жениха з'явився тільки Добрий, котрий кульгав на милиці, юрба роззяв була розчарована. Шлюб відбувся, проте, як належало, молоді сказали «так» і помінялися каблучками, а священик промовив: «Медардо ді Терральба і Памело

Маркольфі, поєдную вас шлюбними узами».

Тієї хвили в глибині церкви з'явився, ступаючи костуром, віконт, його новий оксамитовий пишний стрій був мокрий і подертий. Він сказав голосно:

— Медардо ді Терральба — це я, і Памела — моя дружина.

Добрий похапцем пошкунтильгав до нього. — Ні. Медардо, котрий узяв Памелу, це я.

Лихий відкинув костура й схопив держак шпаги. Доброму нічого не лишалося, як зробити так само.

— До зброї!

Лихий кинувся з оголеною шпагою, Добрий заслонився, але при тому обидва покотилися долі.

Вони зрозуміли, що не спосіб битися, спираючись на одну ногу. Довелося відкласти дуель, щоб краще до неї підготуватися.

— А я, знаєте, що зроблю? — заявила Памела. — Я повернуся до лісу.

Вона вибігла з церкви, уже без пажів, що підтримували шлейф. На мості спіткала козу й качку, які там на неї чекали й подрібнювали обабіч неї.

Дуель мала відбутися завтра зрання, на Чернечій леваді. Майстер П'єтрокіодо вигдав пристрій, щось на зразок ніжки циркуля; прикріплений до пояса кожного з розполовинених, він дозволяв їм стати просто й змінювати позицію, а також хилитися назад і вперед, маючи ту штучну ногу, що міцно стояла на землі. Прокажений Галатео, котрий давніше, ще при здоров'ї, був шляхтичем, мав виконувати роль судді; секундантами Лихого були батько Памели й доводець сторожі, секундантами Доброго — двоє гугенотів. Доктор Трелоні мав забезпечити лікарську допомогу: він з'явився з цілим звозом биндажу і бутлем бальзаму, нібито мав лікувати учасників великої битви. Я скористався з того, бо, помагаючи йому нести все те, мав можливість бути при дуелі.

Займалася зеленкава зоря; двоє тоненьких дуелянтів стали на леваді зі шпагами наготові. Прокажений дмухнув у ріг: то був знак починати. Небо забриніло, як натягнута оболонка, ховрахи в нірках уп'яли в землю пазури, сороки, заховавши голови під крила, висмикували по пір'їнці, роблячи собі боляче, дощовий черв'як зжер власного хвоста, гадюка вжалила сама себе, оса зламала собі жало об камінь — кожне створіння поверталось проти себе, іній на камінні взявся кригою, лишайники обернулися на каміння, а каміння — на мох, сухе листя стало землею, густа тверда живица безжально вбивала дерева. І людина

запекло рушила проти себе, маючи обидві руки озброєні шпагами.

Знову П'єтрокіодо виявився справдешнім майстром: ніжки циркуля окреслювали на леваді рівні кола: фехтувальники кидалися в атаку, відскакували й наступали твердо, відбивалися й ухилялися. Однак не торкалися одне одного. При кожному випаді вістря шпаги, здавалося, непомилково влучало в розмаяний плащ противника, обидва вперто напірали в той бік, де нічого не було, себто туди, де він сам, наступаючи, мав би бути. Безперечно, коли б у двобої замість кожної половини фехтувальника був цілий, вони завдали б один одному силу ран. Лихий бився з лютою запеклістю, проте йому ніяк не щастило скерувати зброю туди, де його ворог був насправді. Добрий виявляв поправну майстерність шульги, але однаково не досягнув нічого, окрім що порізав на шматки плаща віконтові.

Певної хвилі держак зіткнувся з держакком — ніжки циркуля стирчали в землі, як зуб'я борони. Лихий одірвався раптовим скоком, утратив рівновагу й, лежачи вже мало не на землі, все-таки здолав вимірити страшний удар — властиво, не в тіло супротивника, але теж обік: удар рівнолеглий лінії, на якій уривалося тіло Доброго, і так близько, що в першу хвилю не зрозуміти було, чи доткнувся він лівої, чи правої сторони тієї лінії. Але одразу ж ми побачили, що тіло під плащем червоніє кров'ю від маківки голови аж до насаду ноги і годі було ще сумніватися. Добрий осунувся додолу, але, падаючи, останнім замахом, широким і немовбито жалісливим, черкнув лезом своєї шпаги по самому краю тіла супротивника від голови аж до низу живота, саме поміж місцем, де тіла Лихого вже не було, і місцем, в якому воно починалося. Тіло Лихого враз бризнуло кров'ю на всьому протязі старої близни, вістря обох шпаг перетяли усі кінці жил і відкрили обабіч рану, що їх колись розділила. Нині вони обоє лежали на траві, а їхня кров, що була колись спільною, знову мішалася, зрошуючи луки.

Поглинуті тим страшним видовиськом, ми не звернули уваги на Трелоні. Раптом я постеріг, що доктор скаче з радощів на своїх тонких ніжках польового коника, плескає ручками й викрикує:

— Врятований! Дозвольте тепер узятися мені!

Півгодини опісля ми несли на ношах до замка тільки одного пораненого. Лихий і Добрий були стулені між собою, тісно завинені бандажами. Доктор старанно позшивав нутроші й артерії одної й другої половини, потім зужив десь із кілометр банда-

жу, замотуючи їх так тісно, що вони здавалися не стільки одним пораненим, скільки набальзамованою стародавньою мумією.

Дні і ночі дядько перебував між життям і смертю. Одного ранку, вдивляючись в обличчя, серединою якого пробігала тонка червона лінія від чола до підборіддя й далі вздовж шиї, мамка Себастьяна прошепотіла:

— Ворушиться.

Справді, через лице мого дядька перебіг трепет, і доктор заплакав з радощів, бачачи, що трепет той переходить з одної щок на другу.

Нарешті поранений розплющив очі, розтулив губи. Спершу вираз на його лиці був дивний: одне око дивилося грізно, друге лагідно, один бік чола був зморщений і понурий, другий гладенький і лагідний, одна половина уст усміхалася, а друга скреготіла зубами. Але потроху симетрія повернулася.

Доктор Трелоні сказав:

— Видужав.

А Памела вигукнула:

— Нарешті я матиму чоловіка з усім, що треба!

Так мій дядько Медардо став знову цілою людиною, ані лихим, ані добрим, мішаниною лихого й доброго, себто, як поглянути, не дуже різнився від того, яким був, перш ніж його розполовинено. Але він мав нині досвід обох своїх половин, наново стоплених разом, тим-то, певно, був тепер вельми мудрий. Отож він жив щасно, мав багато дітей і врядував добре й справедливо. У нашому житті також зайшли зміни на краще. Можливо, ми сподівалися, що, скоро віконт знову цілий, настане доба якогось казкового щастя. Проте, певна річ, цілого віконта ще не досить, аби світ став раптом бездоганний.

Тепер П'єтрокіодо не будував уже шибениць, а тільки млини, Трелоні покинув облудні вогники, щоб зайнятися корем та бешихою. Я ж почувався щораз смутніше, й щораз більше мені чогось хибувало. Буває, що людина чує себе непевно, а попросту вона тільки молода.

Я стояв уже на порозі юнацьких літ, а все ще любив ховатися посеред коріння великих лісових дерев й оповідати собі історії. Соснова глиця оберталася в лицаря, в даму чи блазня; я її ворушив, вдивлявся в неї і снував у думці безконечні історії. Зрештою мене огортав сором через таку дитинність, я підхоплювався й тікав.

Та прийшов день, коли мене покинув навіть доктор Трелоні. Одного ранку до нашої затоки приплив флот, оздоблений прапорами, корогами, англійськими стягами, і став на рейді. Ціла Терральба вибігла на

узбережжя дивитися, і тільки я один про теє не відав. На щоглах і реях кораблів роїлося від матросів, котрі показували зда- леку ананаси і черепах і розгортали аркуші паперу з виписаними на них англійськими та латинськими приповідками. Стоячи на капітанському містку в колі старшин у три- кутних капелюхах і перуках, капітан Кук обсервував берег у прозору трубу і, як тільки вгледів у тлумі доктора Трелоні, зве- лів передати йому прапорцями наказ: «Прошу прибути на борт, докторе, будемо далі гуляти в очко».

Доктор попрощався з усіма в Терральбі й покинув суходіл. Моряки затягли гімн: «О

Австраліє!», і доктора витягли на борт, верхи на барилі вина канкароне. Зараз по тому кораблі підняли котвицю.

І тільки я один нічого того не бачив. Си- дів укритий в лісі й оповідав собі байки. Коли довідався, було вже запізно. Я побіг на берег, гукаючи:

— Докторе! Докторе Трелоні! Візьміть мене з собою! Не можете ж ви мене тут покинути, докторе!

Та кораблі вже зникли за обрієм, і я зос- тався тут, у нашому світі відповідальності й облудних вогників.

*З італійської переклав
Анатолий ПЕРЕПАДЯ*